

Tudományos Diákköri Dolgozat

„Magyarországi punk perek nyilvánossága a
szocialista korszak médiaszűrőjén keresztül”

Konzulens:
Dr. Gosztonyi Gergely

Készítette:
Farkas Ágnes Fanni

2022. november
ELTE ÁJK jogász

Tartalom

I. Bevezetés	3
I.1. Témamegjelölés, a témaválasztás indoklása.....	3
I.2. A kutatás hipotézisei.....	4
I.3. Definiálási nehézségek	5
I.4. A kutatás módszertana.....	6
II. A punk kultúra elhelyezése a magyar szocialista rendszerben	7
II.1. A Kádár-korszak kultúrpolitikai kontextusa	7
II.2. A magyarországi punk kultúra- A punk kultúra magyarországi jelenléte a szocialista korszakban	8
III. A politikai hatalom által gyakorolt társadalmi kontroll.....	11
III.1. A hivatalos nyilvánosság aspektusa – a hivatalos médiumainak viszonya a punk jelenséghez	12
III.2. A büntetőjogi aspektus – A büntetés, mint eszköz	13
III.2.1. A Belügyminisztérium III/III. Főcsoportfőnökségének feladata és funkciói	14
III.2.2. Az informátorok szerepe és feladatai	16
III.2.3. A nyomozóhatóság Napi Operatív Információs Jelentései.....	18
III.2.4. A büntetőeljárás - az izgatás és a közösség megsértése büntette.....	21
III.3. A pszichológiai-pszichiátriai aspektus – A politikai pszichiátria jelentősége	27
III.3.1. A politikai pszichológia fogalmának bevezetése.....	28
III.3.2. A fiatalkori beilleszkedési zavarok paradigmája és a stigmatizáció jelentősége, mint a pártrendszer magyarázata a New Wave-re	29
III.3.3. Az orvosszakértői vélemények	31
III.3.4. A környezettanulmányok.....	32
III.3.5. Az ügyészség feladata a jogtudat formálásában	33
IV. Összegzés.....	35
V. Bibliográfia.....	39
V.1. Monográfiák, tanulmánykötetek, doktori értekezések	39
V.2. Tanulmányok, szakcikkek, újságcikkek.....	40
V.3. Jogszabályok	42
V.4. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában gyűjtött anyagok	43
V.5. Egyéb felhasznált anyagok.....	44

I. Bevezetés

I.1. Témamegjelölés, a témaválasztás indoklása

A dolgozat témája a magyar szocializmus¹ időszaka alatt a pártállam által alkalmazott társadalmi kontroll eszközei, melyek felhasználásával a rendszer legitímálta a politikailag nem kívánatos személyek „eltávolítását”. Ezeket az eszközöket három fő kategóriába soroltam. Az első a hivatalos nyilvánosság és médiumai által közölt információk, a második a büntetőjogi eszközök, és a harmadik pedig a „politikai” pszichiátria területén használt eszközök csoportja.

A kutatást az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) gyűjtött anyagok alapján készítettem el, melyekben többek között felmerült a CPg nevű szegedi punkzenekar 1983-as pere², a VHK, a Mos-Oi³ és a Közellenség zenekarok tagjainak büntetőügyei. A dolgozat két nagyobb tartalmi fejezetből áll. Az első tartalmi részben a punk kultúrát helyezem el a magyar szocialista korszakban, melynek kapcsán a Kádár-korszak kultúrpolitikájának és a magyarországi punk kultúrának főbb jellemzőit mutatom be. A fejezetben továbbá beszélek a hivatalos és alternatív nyilvánosság közti különbségekről, és a magyarországi punk kultúra sajátos kelet-közép-európai formájáról is. A második nagyobb tartalmi egység az általam kialakított értelmezési módszer alapján a politikai hatalom által gyakorolt társadalmi kontroll három aspektusával és azok eszközeivel foglalkozik. A dolgozat hipotéziseinek alátámasztását külön alfejezetekben írom le. Ebben az államhatalom által gyakorolt társadalmi kontroll kapcsán a hivatalos nyilvánosságban, a büntetőjogi és pszichológiai-pszichiátriai aspektusban megjelenő eszközök politikai célzatú felhasználásának megvalósulási módjait mutatom be.

Azért döntöttem amellett, hogy az államhatalom punk kultúrához való viszonyát vizsgálom a szocialista korszakban, mert a hatalom által gyakorolt társadalmi kontroll eszközei élesen megjelennek a vizsgált területen, valamint az ÁBTL-ben végzett kutatásokból összegyűjtött anyagokból a korszakból származó hiteles példákkal is alá tudom támasztani az állításaimat. A kutatás emellett több tudományterületet érint, melynek kapcsán izgalmasnak tartom, hogy a dolgozatban felvetett kérdések akár jogtudományi, akár szociológiai és jogtörténeti aspektusban is vizsgálhatóak.

¹ A dolgozatban a korszakra többször hivatkozok még Kádár-rendszerként vagy Kádár-korszakként.

² Takács Tibor Botrányt akarunk! Rágalmak a CPg és a magyar punkmozgalom ellen című munkájában részletesen foglalkozik a témával.

³ Az ÁBTL anyagokban többször „Mosoly” együttesként szerepel a zenekar.

A kutatás célja, hogy a szocialista államhatalom magyarországi punk kultúrához való viszonyának bemutatása alapján azokra az összefüggésekre mutassak rá, melyeket az államhatalom alkalmazott a társadalmi kontroll fenntartására. A három fő aspektus (a hivatalos nyilvánosság, a büntetőjogi és a pszichológiai-pszichiátriai aspektus) elválasztásával és példák felmutatásával szeretném igazolni, hogy a politikai hatalom tudatosan stigmatizált és kriminalizált olyan társadalmi, vagy kulturális csoportokat, melyeknek létében a szocializmus működésére potenciálisan veszélyes elemeket kialakulni látta vagy látni vélte.

I.2. A kutatás hipotézisei

A dolgozat fő hipotézise szerint a szocialista korszakban az államhatalom olyan, a társadalmi kontroll fenntartására alkalmas büntetőjogi, pszichológiai-pszichiátriai és média eszközöket használt, melyek alkalmazásával a politikailag nem kívánatos személyek elszámoltatását törvényi, morális és társadalmi módokon is legitimálni tudta. A hivatalos nyilvánosság aspektusában a társadalmi kontrollként alkalmazott egyik fő eszköz a pártállam által ellenőrzött médiumokban, a napi- és hetilapokban jelent meg. A CPg-per tudósítása az „igazság és valóság” kommunikálása kapcsán kerül bemutatásra, melyet összevetek a korszak alternatív médiájának (szamizdat sajtó) igazsághoz való hozzáállásával is. A hivatalos nyilvánosság „igazság és valóság” kérdéséhez való hozzáállása alapján az az első hipotézisem, hogy a különböző napi-és hetilapokban megjelenő, punk ifjúsági kultúrával foglalkozó cikkekben tudatosan kívánták formálni az olvasókban (és azon keresztül a társadalomban) a punk fiatalokról kialakítandó képet, amivel politikai és társadalmi ellenséget is kreáltak belőlük, és az egész punk jelenségből. A büntetőjogi aspektust főképpen a büntetésekre vonatkozóan, a régi Büntető Törvénykönyv⁴ és a régi Ügyészségről szóló törvény⁵ rendelkezéseiben megnyilvánuló politikai tartalomban jelenik meg. A második hipotézisem szerint, a pártállam politikai elvárásai a törvényekben burkoltan jelentek meg, amik alkalmasak voltak arra, hogy a legtöbb politikailag nem kívánatos cselekményt államellenesnek és társadalomra veszélyesnek mondhassanak ki. A pszichológiai-pszichiátriai aspektusban a társadalmi kontroll fenntartásához alkalmazott fő eszköz a szakértők és a tudományterület „politizálásával” valósult meg, melynek gyakorlati megvalósulása a büntetőeljárások során jelent meg a leggyakrabban, többnyire orvosszakértői vélemények formájában. A harmadik hipotézisem

⁴ 1978. évi IV. törvény a Büntető törvénykönyvről

⁵ 1972. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság ügyészségéről

szerint az államhatalom a punk fiatalok rendszerellenességét (mint ifjúsági, „New Wave” irányzat képviselőit) különböző mentális betegségek meglétének igazolásával akarta magyarázni, miképp a szocializmus ellenes megnyilvánulások valószínűleg patológiás eredetűek lehetnek. Ugyanis, a „tökéletes szocialista állampolgár” ideáltipikus képébe nem fért bele a rendszerellenes magatartás.

I.3. Definiálási nehézségek

A dolgozat szempontjából releváns fogalmakat a teljesség igénye nélkül ismertetem. A punk kultúra differenciáltsága és sokfélesége miatt a magyarországi punktörténetből azokra a zenekarokra és személyekre fókuszálok, akik az ÁBTL-ben folytatott kutatás során többször felmerültek. A rendelkezésemre álló rengeteg anyagból a kutatáshoz kapcsolódó releváns források közül csak néhányat emelek ki. Fontos megemlítenem, hogy a dolgozat pszichológiai-pszichiátriai aspektusának vizsgálatához, a politikai pszichiátriával foglalkozó fejezetéhez kevés Levéltári információ állt rendelkezésemre, mert a számomra hozzáférhető büntetőügyek dossziéiban az orvos szakértői vélemények nem kutathatóak.

A punk kultúra fogalmát a CPg zenekar tagjaival készített interjúk⁶ és a hetvenes évek vezető paradigmája alapján írom le. A „punk” kifejezés definiálási problémájának okai között említhetők, hogy nem mindegy, hogy milyen nézőpontból, mely korszakra vonatkozóan, milyen társadalmi berendezkedés függvényében, a punk szerepét és funkcióját tekintve milyen céllal, vagy milyen felvett és követett minta alapján próbáljuk definiálni. A nézőpontbeli definíciók esetén megkülönböztethető a szubjektív és objektív oldal, melyben a szubjektív megközelítés a punk szférában aktívan (zenész) vagy passzívan (rajongó) részt vevők véleménye, míg az objektív megközelítés a kutatói szemszög, akinek nincsen (vagy nem alkalmazhatja) szubjektív rálátása a punk szférára. A korszakra és társadalmi berendezkedésre vonatkozóan (ha csak a magyar punktörténetre fókuszálunk) a rendszerváltás előtti (szocialista) illetve a rendszerváltás utáni (posztoszocialista és kapitalista) definíciós megközelítést különböztethetjük meg. A punk szerepe és célja (funkciója) alapján a társadalmi, politikai, kulturális-művészeti vagy gazdasági szemszögből is „magyarázható” a punk fogalma. A punk által követett minta szemszögből definiált punk-fogalom esetén az angol és amerikai mintákat (felmerülő jellemzőket) különböztethetjük meg, mert hiába elmondható mind az angol-, mind

⁶ (Farkas 2020): Farkas Ágnes: Interjú Nagy Zoltánnal, Benkő Zoltánnal, 2020-ban készített interjúkból a CPg zenekar tagjaival

az amerikai punk „születéséről”, hogy posztindusztriális társadalmak terméke, nem egyeznek meg. A magyar punk esetében a definiálási nehézségek azzal egészülnek ki, hogy a magyar punkra is (a közép-kelet-európai országokra) általában jellemző (posztszocialista országokra), hogy a punk megjelenése idején a magyarországi társadalmi (és politikai) rendszer nem egyezett meg azzal a rendszerrel (lásd, angol vagy amerikai punk minta) melyben a punk először megjelent. A „nyugati” társadalmak punkja alapvetően nem ismerte a „szocialista” punk fogalmát. A punk sokféleképpen értelmezhető. Beszélhetünk róla, mint politikai mozgalom, mint ifjúsági csoportkultúra, szubkultúra, vagy mint kulturális-művészeti irányzat. A témával foglalkozó szerzők, teljesen különböző irányokból közelítik meg a punk fogalmi magyarázatát. Az, hogy hogyan beszélnek a punkról, függ a fentebb említett nézőpontoktól, a korszaktól, és társadalmi, politikai állapottól is. Főbb elemeiben, mint a hatalommal való szembenállás, a zavarkeltés és „polgárpukkasztás” a punk kultúra minden társadalomban megegyezik. Nagy Zoltán (Kutyás) szerint *„egy egyszerű életérzés volt. Öntudatra ébred az ember tizenévesen, érzékenyebb lesz, és lázad.”* (Farkas, 2020))

I.4. A kutatás módszertana

A dolgozatban primer forrásként az ÁBTL-ből származó, a kutatási témával összefüggő példák bemutatására támaszkodom, melyekkel az általam megfogalmazott hipotéziseket igazolom. A levéltári kutatás anyagából az 1980 és 1988 közötti időszakból származó V-dossziék (Vizsgálati dossziékból) tartalmát ismertetem, melyekben a punk kultúra tagjai ellen indított büntetőeljárásokkal kapcsolatos dokumentációkat rendszerezték. A kutatásban megfogalmazottakat a Levéltárból származó példák mellett, a tudományos fogalmak definiálása céljából szekunder forrásként felhasznált szakirodalmakkal támasztom alá. A dolgozatban a politikai hatalom által gyakorolt társadalmi kontroll működtetésének szemléltetése céljából a kutatás logikai és szerkezeti felépítése a társadalmi kontroll három aspektusának és azok eszközeinek bemutatására épül.

II. A punk kultúra elhelyezése a magyar szocialista rendszerben

II.1. A Kádár-korszak kultúrpolitikai kontextusa

A Kádár-korszak kultúrpolitikai helyzetét is fontosnak tartom röviden bemutatni, mert a kultúrpolitikai kontextuson és a korabeli sajtóhelyezeten keresztül vezethető le a punk kultúrát képviselő fiatalokkal és zenekarokkal való bánásmód oka⁷. A korábbiakban leírt társadalmi kontroll három fő aspektusa közül, a hivatalos nyilvánosságban megjelenő kontroll eszközének kifejtéséhez szükséges a kultúrpolitikai kontextus rövid ismertetése. A pártállam tudatos viszonya a kultúrához, a hivatalos médiumokhoz, mint a televíziós műsorokhoz, a kabarékhoz, a könnyűzenei zenekarokhoz, azt a „cél” valósította meg, hogy a „köz”, az osztálytársadalom kontrollját és véleményeik irányítását a pártállam ezzel magáénak tudhatta. A „híres és hírhedt” Aczél György nevéhez köthető „3T” kultúrpolitika volt még jellemző a kései Kádár-korszakra, de a „támogatott”, a „tűrt” és a „tiltott” médiatermékek közti – eleinte éles – határvonal elmosódni látszott. (Szekér, 2022)

„A Szovjetunió által ellenőrzés alatt tartott kelet-közép-európai államokban (...) alapvetően az a tekintélyelvű médiairányítási elv érvényesül, amely szerint a sajtónak a tájékoztatással egy időben aktív szerepet kell vállalnia a világ dolgainak értelmezésében és a pártpolitika legitimitációjában. Így a nyilvánosságban a propaganda elsőbbséget élvez a tájékoztatással szemben, és nem megengedett a politikai rendszer alapelveinek, működésének és a párt döntéseinek kritikája.” (Kékesdi, 2022)

A szocialista korszakban a hivatalos és az alternatív nyilvánosság és azok médiumainak szembenállását a politikai és kulturális célok ellentéte jellemezte.⁸ A pártrendszer által ellenőrzött hivatalos nyilvánosság (vagy első nyilvánosság) a fiatalok számára az Ifjúsági Magazinban és a „Ki mit tud” -okban való szereplést és részvételt kínálta. Az alternatív

⁷ (Kövessy, 1999): A rendszerváltás után érdekesebbé vált, hogy a szocialista korszakban „üldözött” punk fiatalok hogyan élték meg a vegzálásokat. A punk zenekarok személyes történeteire egyre többen kíváncsiak lettek, és az 1990-2000-es évek elején számos interjút készítettek az érintett zenekarokkal. Az egyik leghíresebb témával foglalkozó dokumentumfilm Kövessy Róbert Pol Pot megye punkjai című filmje, ami „tényfeltáró dokumentumfilm a nyolcvanas években legendássá vált CPg (Come on Punk group) együttesről. (...) A CPg tagjait két év börtönbüntetéssel jutalmazta a támogató-tűrő-tiltó rendszer. A filmben Haraszi Miklós (aki a szamizdat kiadásban megjelenő Beszélőben tudósított az első punk perekről), valamint Nagy Feró, Sebők János és Pálinkás Szűts Róbert elemzi a CPg-jelenséget.”

⁸ (Bajomi-Lázár, 2010): Bajomi-Lázár Péter a Média és politika című művében az 1989-es rendszerváltás után a médiaszabadság szempontjából vizsgálja a kelet-közép európai posztszocialista országokat. Főképpen arra a kérdésre keresi a választ, hogy a médiapolitika milyen javaslatokat fogalmaz meg a demokrácia minőségének javítása érdekében a posztszocialista társadalmakban, és ezek a javaslatok milyen hatékonysággal működnek.

nyilvánosság, vagy másképp a második nyilvánosság (a földalatti sajtó) azok számára is kínált szellemi „tápanyagot”, akik nem kívántak részt venni a gulyáskommunizmus biztonságot adó homályában. A legismertebb alternatív médiumok a szamizdatok és fanzine-ok voltak, melyek létrehozzák az alternatív nyilvánosságot. A szamizdat alatt az olyan illegálisan megjelenő kiadványokat értjük, amik rendszer-és kommunizmusellenesek, vagy a pártállam által tiltott témákat dolgozzák fel (például az 1956-os forradalom). Ezek a kiadványok lehetnek tiltott irodalmi szövegek (versek, novellák, regények stb.), nem-kívánatos szerzők művei (Orwell), vagy folyóiratok is. Sükösd Miklós A szamizdat, mint tiposzféra című munkájában számos olyan témát érint, amit a szamizdatok feldolgoztak, mert a pártállam által támogatott sajtóban nem jelenhettek meg ilyen típusú szövegek, például a szegénység, a rasszizmus, a gazdasági problémák és a szovjet elnyomás. (Sükösd, 2012) A fanzine-ok sokkal „enyhébb” témákkal foglalkoztak. A fanzine a „fan” (rajongó) és maga- „zin” szavak összeollózásából keletkezett. Általában független és amatőr, valamilyen konkrét témára szakosodott szórakoztató magazin. A Kádár-korszakban sok magyar punk fanzine volt forgalomban, melyeknek visszatérő témája volt a CPg zenekar (például Mély Vágás, Második Látás).

A punk kultúra, és ezen keresztül a CPg és a többi frissen alakult punkzenekar valahol a tiltott és a túrt kategória közt helyezkedett el, mert a kirakatpercek ellenére sokszor szemet hunytak a „kisgyerekek” ostoba játszadozásain. Erdős Péter, az MHV popzenei részlegének vezetője volt, aki a kommunista ideológiát és nézeteket képviselve részt vett a könnyűzenei élet irányításában. Erdős Péternek jelentős szerepe volt abban, hogy a CPg zenekart 1983-ban perbe fogták, majd ezt követően börtönbe is csukták, ugyanis a CPg ellen felhozott vádak közül (az egyik legjelentősebb) az egyik pontban az szerepelt, hogy az Erdős Péter című dalszövegükben trágár stílusban becsmérelték a „popcézárt” (Erdős Pétert).

II.2. A magyarországi punk kultúra- A punk kultúra magyarországi jelenléte a szocialista korszakban

A punk magyarországi, időben későbbi, pár éves lemaradással történő megjelenése csak részben tükrözte a nyugati (angol-amerikai) punk mintát. Adott volt az ellenállás és tiltakozás igénye, a hatalom és a politikai rendszer ellen való fellépés. Az ellenállás módja azonban eltért a nyugati, kapitalista társadalmak punkjától. Míg nyugaton a kapitalista társadalmakban az ellenállás, a tiltakozás módja az antikapitalista hozzáállás, a kapitalizmus rendszerének megkérdőjelezése volt, addig a magyar szocialista rendszerben az ellenállás szocializmus-

ellenes, antikommunista tudott lenni. A magyarországi szocialista rendszer kritikájaként értelmezhető az is, hogy a magyar szocializmus gyakorlatban megvalósult rendszere sok esetben nem egyezik az általa képviselt ideológiával. A szocialista rendszer kritikája tehát az is, a fentiekben említettek mellett, hogy „hogyan kéne” működnie a „jó” szocializmusnak. Ez a jelenség nem specifikusan a magyar punkra, hanem a kelet-közép-európai szocialista-, poszt-szocialista társadalmakban megjelenő punkra egyaránt jellemző. A CPg „Áll egy ifjú” című dalszövege például úgy fogalmaz, hogy *„Áll egy ifjú élmunkás a réten/ kommunista szombatról jött éppen.../ szobrot, képet sematista banda/ a munka hőse szerepeljen rajta. Kiegészítve: »Rohadt, bűdös kommunista banda, miért nincsenek ezek felakasztva?»”* (CPg-per ítélete, 105)

A CPg zenekarral készített interjúmban Benkő Zoltán (Güzü) kiemelt a beszélgetés során, hogy *„a »létező szocializmus« jobban tolerálta a nyílt rasszizmust, mint az antikommunizmust.”* (Farkas, 2020) A szocialista rendszer ezért a számára kényelmetlen és nem-támogatott jelenségeket igyekezte elhallgattatni és »démonizálni«. *„(...) A zenekar makacs kitartása mellett a helyi szintű, majd az országos pártszervek rendelkezése kellett ahhoz, hogy a CPg-vel szembeni eljárásokkal statuáljanak például a kultúráirányítás többi területén is.”* (Rideg-Németh, 2016) A társadalom tudatos manipulálásának legfőbb csatornáit és eszközeit a közszolgálati médiacsatornák (televízió, rádió és napi-, heti-, havilapok) voltak. *„A Belügyi Szemle a CPg esetével kitüntetett helyen foglalkozott, a punk csoportosulásokat veszélyesnek titulálta: »Ideológiájuk, magatartásuk alapvetően közösség- és társadalomellenes. A borotvált, mohikán frizurával megjelent punkok méltán keltettek megbotránkoztatást.«”* (Nagy, 2021) A CPg-vel rengetek korabeli cikk foglalkozott. A cikkek többsége azt próbálta elhitetni az olvasóival, hogy a CPg zenekar neve a „Cigánypusztító Gárda”⁹, a valóság azonban messze állt ettől a magyarázattól, mert a zenekar nevének jelentése a Come on Punk group (eleinte Coitus Punk group) volt. A Dunántúli Napló 1987-ben megjelent számában a Haláltábor? – az régen volt. A sátánizmustól a neofasizmusig című cikkében arról beszél, hogy a CPg zenekar által felállított fajelméletnek, már országszerte (így Baranyában is) akadnak követői, melynek következményeként Komlón tizenéves fiatal fiúk náci karszalaggal jelennek meg az utcákon. (M. Gy., 1987) Azt gondolom, hogy a cikk címe is sokatmondó és jó példa arra, amire Rideg-Németh Balázs és Güzü is utalt, hogy a szocializmus és kommunizmus kritikák elfedésének érdekében fajgyűlölő és fasiszta „ellenségeket” kreáltak, hogy magyarázni tudják, hogy miért likvidáltak bizonyos csoportokat, így a punkokat (és többek között a CPg zenekart is). *„(...)*

⁹ A másik elterjedt megnevezés a Cigánypusztító Galéri.

Nagy Zoltán (...) a gyakorláshoz használt dobra spray-vel (...) horogkeresztet festett.” (CPg-per ítélete, 106) Összefoglalva a gondolatmenetet, a pártajtó célja az volt, hogy a pártállam punkok elleni intézkedéseit magyarázza azzal, hogy a pártállam a terjedő náci és fasiszta ideológiák ellen küzd, amit a punkok terjesztenek. A valóságban a kommunizmus és szocializmus kritikát megfogalmazó punkokat szándékosan nácinak (és fasisztának) tituláltak. *„Le a szabályokkal, a földbe kell taposni minden szokást, rendet, hagyományt..., Az öngyilkosok országa, az alkoholisták országa, a rejtett munkanélküliség országa vagyunk (...) Sértődést, verekedést az erkölcs lerombolását majd felépítését ...NEM VAGYUNK FASISZTÁK. Okos emberek vagyunk – azzal söprünk el benneteket, hogy jobbak vagyunk.”* (CPg-per ítélete, 106) A CPg dalszövegeiben főként nem is kommunizmus ellenesség fogalmazódik meg, hanem rendszerkritika. A „Gáz-blues” című daluk szövege szerint *„Auschwitzban éltem én, / zsidószagot hord a szél, / Magyarország az én hazám, / Itt az élet oly vidám, / Zajlik a show az utcán, / Be kell fognom a pofám”* (CPg-per ítélete, 104)

A Beszélő című folyóiratban 1984-ben megjelent, Klaniczay Gábor cikkébe a magyarországi Új Hullám jelenségéről és a pártállam reakciója kapcsán úgy fogalmaz, hogy *„Rájöttek arra is, hogy a fel-felbukkanó horogkeresztes karszalagok, a minden korábbinál durvább hangvételi szövegek – bár nyilvánvalóan zavaros gondolatokról tanúskodnak – nem valamiféle „újfasiszta” érületet hirdetnek, hanem csak a történelem szemétdombjáról összeszedetett provokatív szimbólumok, s jelentésükből a punkokat csak az érdekli, hogy megbotránkoztató. Demokratikus kultúra meg tudja emészteni az ilyesmit: tudomásul vették, hogy az ifjúság bizonyos csoportjai az adott pillanatban ezen a nyelven, ebben a kulturális formában juttatják kifejezésre és élik ki elégedetlenségüket és nyomott hangulatukat, s a dolog önmagától lecsendesült. Másfelől pedig megtermékenyítette és újabb négy-öt évre felvirágoztatta a könnyűzene-ipart: ebből lett az »újhullám«.*” (Klaniczay, 1984)

1985-ben, szintén a Beszélő folyóiratban Haraszi Miklós a Közellenség zenekar peréről számolt be. A Közellenség veszprémi zenekar nevével kapcsolatban Haraszi kiemeli, hogy találó a névválasztás, mert a nyolcvanas években a punkok álltak a politikai célkeresztben. *„A punk az új zsidó, könnyen felismerhető körülméletelt fejről, cukros vízzel vagy szappannal merevített, feje tetejére csúszott, lilára festett pajeszáról, kéjsóvár, biztosítótűvel ápolt arcáról és izgága, mindent megszenteltelentítő, kozmopolita sikolyokban tobzózó zenéjéről. Akkor is bűnös, ha ártatlan, csak verve, legalább bilincsbe verve jó.”* (Haraszi, 1985)

III. A politikai hatalom által gyakorolt társadalmi kontroll

Az alábbi fejezet részben az általam felállított értelmezési módszer alkalmazásával mutatom be a pártrendszer által gyakorolt társadalmi kontroll aspektusait, illetve az azokban alkalmazott eszközöket, amiket az ÁBTL-ben összegyűjtött anyagokból származó példákkal igazolok. A társadalmi kontroll gyakorlásának három fő aspektusa közül az első, a hivatalos nyilvánosság, melynek legfőbb eszköze hivatalos médiumokban közvetített ideológia, melynek segítségével a punk kultúrát és annak résztvevőit stigmatizálták és a társadalom peremére helyeztek. A hivatalos médiumok közül a Kritika című folyóirat 1983-ban megjelent egyik cikkét említem példaként. A második, a büntetőjogi aspektus, melynek eszköze elsősorban a büntetés, ami a Büntető Törvénykönyvben felsorolt vétségek és bűncselekmények köre. Szintén a levéltári kutatásaimból származó anyaggyűjtés eredményeképp a forrásokban legtöbbször felmerülő „izgatás” és „közösség megsértése” büntetnének leírásával példázom az állításum. A büntetőjogi aspektust az ügyész feladatával és a büntetőeljárásban betöltött szerepével egészítem ki. Az ügyész jelentősége az állam büntetőhatalmának képviselőjében mutatkozik, melyben az ügyész, mint vádló jelenik meg, aki képviseli az állami (politikai) álláspontot. Ráadásul a büntetőeljárásban az ügyésznek fontos szimbolikus jelentősége is van: (mitől szimbolikus? ...) A harmadik, a pszichológiai-pszichiátriai aspektus, melynek egyik jelentős eszköze az – összes általam vizsgált büntetőeljárási aktában szerepelt – orvosszakértői vélemény, mely központi kérdése, hogy a terhelt elmebeteg, kóros elmeállapotú, vagy tudatzavarban szenvedő-e. A korszakban „divatos” fiatalkori beilleszkedési zavarok diszciplínájáról is szót ejtek, ami a rendszer szakembereitől „rendelt” és „elvárt” módon tudományosan (vagyis főképpen pszichológiai) alátámasztotta, hogy a politikai alapú rendszerellenesség eredeztethető a patológiás elmeállapotból, aminek közvetlen előzménye a rossz neveltetés, a sátánista és náci ideológiák követése, illetve az alkohol és a drogok mértéktelen fogyasztása.

III.1. A hivatalos nyilvánosság aspektusa – a hivatalos médiumainak viszonya a punk jelenséghez

Az alábbi fejezet részben a pártállam által gyakorolt társadalmi kontroll három megállapított aspektusa közül a hivatalos nyilvánosságot és az azt megvalósító eszközt, a hivatalos médiumokban (például folyóiratcikkekben) leírtakat mutatom be. Kiemelném, hogy a hivatalos nyilvánosság egyéb médiumainak (mint a Dunántúli Napló) cikkeit a dolgozat későbbi részében mutatom be, mert a harmadik aspektusként nevezett pszichológiai-pszichiátriai elméleti rész állításainak alátámasztásához relevánsabbak.

Erdős Péter a Kritika folyóiratban reagált a New Wave-re, sajátos kelet európai, magyar szocialista megközelítésben a Felszólalás a szennyhullám ügyében cikkében többek között a CPg-ről, de a jelenség egészét nézve, a New Wave (Új Hullám) jelenségről, és annak elítéléséről ír. Érdekességképpen kiemelném, hogy a Kritika (folyóirat) a cikk előtt egy rövid „előszóként” kijelenti (a szerkesztők üzeneteként), hogy azért közlik Erdős Péter ezen cikkét, mert mint a szerző is, a folyóirat szerkesztősége is elítéli a „szennyhullám” jelenséget (vagyis a New Wave-et). „(...) figyelmeztetés is mindazok számára, akik fiatalon vagy nem fiatalon az ifjúsági mozgalmakkal foglalkoznak (...)” (Erdős, 1983, 16) A cikk elejére, csak a kellő hatás fokozása érdekében, a CPg „Erdős Péter” dalszövegét illesztették be, bizonyítva és alátámasztva az írás címét, a „szennyhullám” elnevezés validitását (de a záró sorokat kihagyták „Erdős Péter, kurva anyád!”). „*A személyes sérelem csak ürügy, hogy ennek a röpiratnak a keretében figyelmeztessenek a veszedelmes ifjúságpolitikai jelenségre. Ürügyre szükség volt: a társadalmi béke, a nyugodt fejlődés védelme nálunk hivatalból történik, (...) milyen felhatalmazást kapott a józan ész, milyen hivatali súlyt tud adni érveinek, ha a törvényesség és a közrend emellett szól.*” (Erdős, 1983, 16) Az idézetben több olyan elem és utalás van, ami a dolgozat későbbi részeiben külön fejezetekben kifejtésre kerül, de röviden kiemelném mégis ezeket a tartalmi pontokat. Az első, a „veszedelmes ifjúságpolitikai jelenség”, vagyis a New Wave (Új Hullám), a második, a „társadalmi béke, a törvényesség és a béke”, aminek megsértése miatt a CPg ellen büntetőper indult. Harmadszor, a személyes sérelem, ami (Erdős elmondása szerint nem ok, de valójában az), ugyanis egy vezető pozícióban lévő hivatali személyt („popcézárt”) nem lehetett következmények nélkül kritizálni. Erdős Péter megmagyarázza azt is, hogy miért okoz társadalomra veszélyes problémát az Új Hullám, „*a punk és az új hullám fasiszta fertőzöttsége (...) nem a horogkeresztes trikók számán múlik. Vajon, ha a trikón nincs horogkereszt, de az új hullámos zenekar a cigányok kiirtására, mások meglincselésére buzdít, kell még ehhez horogkereszt is?*” (Erdős, 1983, 16) Az Új Hullám

jelenséggel foglalkozó cikkek igyekeztek hangsúlyozni, hogy a társadalom (és ezzel mindenki, az állampolgárok) érdeke, hogy az ifjúsági mozgalmaknak ezen „szélsőséges” és patológiás vonalát elfojtsák. A társadalom nagyobb része nem került közvetlenül kapcsolatba a „fasiszta” és „csirkedaráló”, sátánista punk fiatalokkal, de a napi-, heti- és havilapok rendszeresen közöltek a témában írásokat, így ezen információk alapján mindenki tudta, hogy „hogyan néznek ki, és milyen viselkedésűek” a punk (és a többi új hullámos) fiatalok. A „jó” példa természetesen a lázadó és elmezavaros fiatalokkal szemben, a KISZ¹⁰ (Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség) ifjúsági szervezetének bázisa és résztvevői, akik a társadalmilag erkölcsös és morálisan elfogadható „szórakozási” módokat választották. Erdős Péter a cikkben hivatkozik a demokráciához tartozó alapvető jogokra, az állampolgári szabadságjogokra és az államiságra. Azt mondja, hogy a szabadságjogoknak ugyan része az állampolgárok szólásszabadságának joga, vagyis, hogy mindenki, meggyőződése szerint nyilatkozhat. Azonban az államiságból következően, a szabadságjogokat (ezen belül a szólásszabadságot) törvényes keretek közé kell szorítani, mert „*a horogkereszt, a fajgyűlölet, a mások testi épsége elleni merénylet, vagy az arra való felszólítás pedig semmiképp se tartozik a törvényes rend keretébe*”. (Erdős, 1983, 17) A CPg kapcsán ezek megállapítása valójában alapjaiban helytelen, ugyanis, mint a dolgozatban többször kiemeltem, a fasiszta és fajellenes dalszövegek nem a CPg zenekarhoz tartoznak (amik miatt a CPg került a bíróság elé), hanem a Mos-Oi nevű szélsőjobb oldali skinhead zenekarhoz, akiknek valóban náci dalszövegei voltak.¹¹

III.2. A büntetőjogi aspektus – A büntetés, mint eszköz

Az alábbi fejezet részben a pártrendszer által működtetett társadalmi kontroll elemei közül a büntetőjogi aspektusról írok. A fejezet rész logikai felépítése a büntető eljárás szakaszainak tematikáját követi. Először a Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökségének (BM III/III. Csoportfőnöksége) szerepét és feladatait, másodsor a BM részeként, az állambiztonság által működtetett hálózati személyek rendszerét és tevékenységét mutatom be, mert a punk fiatalok elleni büntető eljárásokat megelőző titkos információgyűjtésben jelentős szerepe volt ezeknek az intézményeknek. Harmadszor a nyomozóhatóságról (BRFK) és a Napi Operatív Információs

¹⁰ „A KISZ-Bizottságon folytatott beszélgetés, illetve a Dél-Magyarországban megjelent cikksorozat után egyre szűkült az együttes fellépési lehetősége, amiért az I.r. vádolt kezdeményezésére a zenekar tagjai elhatározták, hogy Budapestre jönnek.” (CPg-per ítélete, 104)

¹¹ Például a Cigánymentes övezet című szám.

jelentésekről (NOIJ)¹² írok és szemléltetek példákat az ÁBTL-ből származó anyagokból. Negyedszer pedig a büntetések, az izgatás és közösség megsértése bünteteket mutatom be a Btk. vonatkozó tényállásai és az ÁBTL-ből származó Vizsgálti dossziék (V-dossziék) tartalma alapján. A büntetőeljárás során a BM III/III. Főcsoportfőnökségének dolgozó hálózati személyek titkos jelentéseit és a nyomozóhatóság Napi Operatív Információs Jelentéseit is felhasználták, ezért a fejezet részben ezeket ismertetem először.

III.2.1. A Belügyminisztérium III/III. Főcsoportfőnökségének feladata és funkciói

A szocialista rendszerben az állambiztonsággal összefüggő állami feladatokat elsősorban a Belügyminisztérium állambiztonsági szerve látta el. *„A BM állambiztonsági szerve munkájának alapját a párthoz, a kormányhoz, a hazához, a dolgozó néphez való hűség képezi. A BM állambiztonsági szerve a népi állam, a Magyar Népköztársaság védelmi szerve, az osztályharcban a munkásosztály fegyvere.”* (Kiszely, 2001, 192) A BM állambiztonsági szervének kiemelt feladatai között szerepelt a „belső reakciós erők” felderítése és folyamatos megfigyelése. A „belső reakciós erők” azokat az ellenzéki (vagy „ellenséges”) szerveződéseket, tevékenységeket jelölték, melyeket az állambiztonsági szervek a szocializmus működésére veszélyesnek, vagy egyenesen „államellenesnek” tartottak. *„»Az államellenesnek« deklarált aktusok, tehát a polgár alanyi jogából fakadó cselekedetek – mint »a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló« tettek – mozgalomként, szervezkedésként, önálló cselekményként való kriminalizálása, illetve közbüntényekkel való összerosása természetesen nem a politikai rendőrség találmánya. Mindez a diktatúra »jogi« önértelmezéséből és önlegitimációjából fakad. Az állambiztonság csupán fenntartója, biztosítója és biztosítója az ezen alapuló emberellenes rendszernek.”* (Kiszely, 2001, 193)

A Belügyminisztérium funkcióinak meghatározását az 1970. júniusában elkészült BM Intézkedési terv tartalmazta, mely szerint *„A belügyminisztérium funkciói, az állambiztonság, a közrend, a közbiztonság összefüggő rendszerében a jövőben sem változnak. Munkáját a párt és a kormány politikája, a szocialista társadalom építéséből adódó feladatok határozzák meg. Tevékenységük minden tekintetben igazodjon az állami-társadalmi élet követelményeihez.”* (Kiszely, 2001, 193) A Belügyminisztérium hatáskörébe tartozó állam elleni bűncselekmények,

¹² (Müller, 2004): Müller Rolf: Belügyi Információs Jelentések, 1964–1990 című írásában részletesen foglalkozik a Napi Operatív Információs jelentésekkel és a Belügyminisztérium szerveinek egyéb irataival.

valójában a szocialista államrend ellen elkövetett „politikai bűncselekményeket” jelentették. *„Az állam ellen bűncselekmények, a Magyar Népköztársaság megdöntésére, gyengítésére, alapvető érdekeinek megsértésére, illetve az állam biztonsága veszélyeztetésére irányuló magatartások (...) Ezek a bűncselekmények akkor valósulnak meg, ha a cselekményeknek állam elleni jellege van. Az állam elleni jelleg az elkövetési magatartás objektív irányából, az állam elleni célzathoz, az elkövetés állam elleni motívumából keletkezik.”* (Kiszely, 2001, 195) A Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek, a fentebb definiáltaknak megfelelően az volt a feladata, hogy ezek az állam elleni bűncselekményeket valójában politikai cselekményeket) felderítsék, és lehetőség szerint megakadályozzák.

A Belügyminisztérium belső szervei közül a dolgozat szempontjából a „belső reakciós erőkkkel” foglalkozó osztálya érdekes. A Belügyminisztérium III/III. Belső Reakció Elhárító Csoportfőnökségének tevékenységének rövid ismertetése után, az ÁBTL-ből összegyűjtött anyagok közül, a III/III. Csoportfőnökség által készített V-dossziék tartalmát is ismertetem. A Belügyminisztérium III/III. Belső Reakció Elhárító Csoportfőnökségének egyik alosztálya, a III/III-2 osztály¹³ foglalkozott az ifjúság körében felmerülő politikailag veszélyesnek titulált cselekmények elhárításával. A BM III/III-4 osztály pedig a kulturális területen felmerülő veszélyesnek titulált cselekmények elhárításával foglalkozott. *„Az 1970. szeptember 25-én kiadott 0022. számú belügyminiszteri parancs, »A kulturális területen folyó ellenséges tevékenység elleni operatív munka feladatai« címet viseli. A parancs megfogalmazása szerint a külső és belső ellenséges erők »tevékenységüket különösen kulturális területen fejtik ki«, ezért szükséges az operatív szervek feladatainak meghatározása külön és csak erre a területre vonatkozóan. (...) A parancs 16 olyan kategóriát fogalmaz meg, amelyek miatt egy adott személyt, csoportot vagy szervezetet operatív ellenőrzés, illetve bizalmas nyomozás alá kell vonni.”* (Unger, 2003)

A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnöksége által nyilvántartott és vezetett dossziék közül a kutatás tárgyát legfőképpen a V-dossziék adják. A V-dossziékban tárolták az állambiztonság hatókörébe tartozó büntetőeljárásokkal kapcsolatos összes iratot. Az ÁBTL-ben a legtöbb általam vizsgált anyag is V-dosszié volt. A V-dossziékban számtalan Napi Információs Jelentést találtam, amiket a büntetőeljárásban folytatott nyomozás részeként használtak fel. A Napi Operatív Információs jelentések rendszerét *„a 22/1978. számú belügyminisztériumi parancs hozta létre, és 1979. január 2. és 1990. január 12. között működött. A BM III.*

¹³ A III/III-2 osztály fő feladatai közé tartozott az oktatási intézmények, a klubok, a különböző, fiatalok által kedvelt és gyakran látogatott szórakozóhelyek megfigyelése. (Unger 2003)

Főcsoportfőnöksége I., II., III. és IV. csoportfőnökségeinek, a III/1., a III/3. és a III/5. önálló osztályoknak, valamint a budapesti és a megyei rendőrfőkapitányságok állambiztonsági szerveinek kellett összeállítaniuk napi rendszerességgel az általuk fontosnak tartott „az ország biztonságát érintő, az ellenség szándékaira, terveire vonatkozó” legjelentősebb állambiztonsági információkat tartalmazó jelentéseket. A BM III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági Osztálya (OKETO), illetve 1983 második felétől a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárságra megküldött anyagokból összefoglaló jelentéseket készítettek a minisztériumi, valamint a legfelsőbb politikai vezetők tájékoztatására.” (Kónyáné-Petrikné, 2017, 243)

Például az általam vizsgált levéltári anyagok között a magyarországi punk ifjúság résztvevőiről számtalan BM III/III. Napi Operatív Információs Jelentést olvastam. A CPg zenekar gitárosáról, Benkő Zoltánról készített 1985. november 21-i napi jelentés szerint „Benkő Zoltán a volt CPg együttes tagja – börtönbüntetése után – felkereste »Lidi« -t. Tájékoztatta, hogy a jövőben képeslapok sokszorosításából kíván megélni, ha elképzelése beválik, vállalná borítók készítését.” (ÁBTL 2.1.7. III/III-202/1985)

A V-dossziékban továbbá, ugyancsak a nyomozás részeként minden esetben megjelennek Környezettanulmányok (KT). A KT „az az állambiztonsági szervek érdeklődési körébe került személy általános emberi magatartása, életkörülményeire, politikai és személyi tulajdonságaira vagy más operatív értékű adatokra vonatkozó megállapításokat tartalmazó összefoglaló jelentés.” (Kónyáné-Petrikné, 2017, 240) Az összegyűjtött Levéltári anyagok közül a környezettanulmányokat A pszichológiai-pszichiátriai aspektus – A politikai pszichiátria jelentősége című fejezet részben fejtem ki.

III.2.2. Az informátorok szerepe és feladatai

A köznyelvi kifejezéssel „besúgóknak” nevezett személyek, a szocialista rendszer működtetésének fontos szereplői voltak. A hivatalos megnevezés szerint, a „hálózati személyek”, az állambiztonsági szervekhez, így a Belügyminisztérium III/III. Főcsoportfőnökségének munkájában tevékenyen részt vettek. Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény 1. § (2) bekezdésének 5. pontja alapján *hálózati személy: az a személy, aki e törvény hatálya alá tartozó iratokat keletkeztető szervezetek számára titokban, fedéssel és fedőnévvel jelentést adott, vagy ilyen jellegű*

*beszervezési nyilatkozatot írt alá, vagy ilyen tevékenységért előnyben részesült. A hálózati személyek feladatait és a pártrendszerrel való együttműködésük okát és alapját Kónyáné-Petrikné Ügynöksorsok – Ügynök? Sorsok? A hálózati lét sokfélesége és a megismerés korlátai című műve alapján ismertetem. 1972-ben átszerezték a hálózati nyilvántartást, és a hálózati személyekre vonatkozó feladatköröket. A hálózati személyeket háromféleképpen csoportosították, mint titkos munkatárs, titkos megbízott vagy ügynök. A titkos munkatárs és a titkos megbízott a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek olyan foglalkoztatottja volt, akik „hazafias meggyőződésből”¹⁴, vagyis önérdékből vett részt a hálózati munkában, és az együttműködésük alapja „szilárdabb” volt, mint az ügynököké, ezért a kockázatosabb és kényesebb feladatok ellátását is ők végezték. A kutatás szempontjából a hálózati személyek közül az ügynökök szerepe fontos, mert ők azok, akik jelentéseket készítettek a Belügyminisztériumnak az általuk megfigyelt punk fiatalokról¹⁵. Az ügynök „*terhelő vagy kompromittáló adatok, illetve anyagi érdekeltség alapján vesz részt a titkos együttműködésben*”¹⁶; *személyi tulajdonságainál és operatív lehetőségeinél fogva alkalmas valamely hálózati funkció célirányos és folyamatos betöltésére*”. (Kónyáné-Petrikné, 2017, 225)*

Az ügynökök által, a célszemélyekről készített jelentéseket az F-dossziéba¹⁷ gyűjtötték össze. A célszemélyek, azok, akikre az állambiztonsági szervek figyelme politikai okokból (állambiztonsági veszélyre hivatkozva) irányult. Az F-dossziék pedig azok az akták, melyekben kifejezetten egy célszemélyről összegyűjtött összes információt nyilván tartottak. Az ügynökök különböző módokon gyűjtöttek információkat a hálózati jelentésekhez. A hálózati jelentést az ügynökök az őket koordináló operatív tiszt utasításai szerint készítették el, amik olyan szóbeli vagy írásos jelentések voltak, melyeket az operatív tiszt például a Napi Operatív Információs Jelentésben (NOIJ) leírt, majd záradékolta, és a jelentés tartalmához megjegyzéseket, javaslatokat és intézkedéseket fűzött. (Kónyáné-Petrikné, 2017) Az információszerzés

¹⁴ „Hazafias alapon szervezték be – a szabályok szerint – azt a személyt, aki eszmei, politikai beállítottsága, illetve szocialista hazaszeretetének magas foka alapján a szocializmus vívmányainak erősítése és védelme érdekében vállalta az állambiztonsági munkát és az azzal járó felelősséget és kockázatot.” (Kónyáné-Petrikné, 2017, 228)

¹⁵ (Vass,2012): A Boldog, szép napok Nivániában. A megfigyelt, a láttatott és a magáról beszélő magyar punk című írásában részletesen foglalkozik a nyolcvanas években megfigyelt magyarországi punk fiatalokról.

¹⁶ Terhelő vagy kompromittáló adatok alapján szervezték be azt a személyt, akiről büntetőeljárás kezdeményezésére alkalmas adatok álltak a szolgálat rendelkezésére, illetve olyan információt tudtak róla, amelyek felhasználása a jelölt anyagi, erkölcsi érdekeit súlyosan veszélyeztették. Ilyen volt például a házasságtörés vagy a homoszexualitás. (Kónyáné-Petrikné, 2017, 228)

¹⁷ F-dosszié (Figyelődosszié): „a korabeli belügyi operatív szabályzat szerint az állambiztonsági szervek figyelődossziét vezettek azokról a személyekről, »akik a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjével szembeni fellépés lehetőségét latolgatták, fellépésük várható volt, vagy magatartásukkal tényleges veszélyt jelentettek a rendszerre.«” (Kónyáné-Petrikné, 2017, 238)

módszerei közül az ügynökök esetében gyakori volt a továbbá a megfigyelés, ami „*az állambiztonság adatgyűjtésének egyik módszere amikor leplezett módon a politikai rendőrséget érdeklő személy tevékenységét, mozgását, magatartását, kapcsolatait derítették fel.*” (Kónyáné-Petrikné 2017, 242) További információszerzési módszerek voltak: a személyes felderítés, a sötét hírszerzés, a technikai eszközök bevetése (például lehallgatás, légi felderítés). Az F-dossziékban összegyűjtött információkat egy esetleges bűncselekmény észlelése esetén felhasználták az úgynevezett V-dossziékhoz, amik az állambiztonsági hatáskörbe tartozó büntetőeljárások teljes anyagát tartalmazták.

III.2.3. A nyomozóhatóság Napi Operatív Információs Jelentései

Az államellenes bűncselekmények ügyében indított büntetőeljárásokat két nyomozati szakasz előzte meg, mely két részből állt. Az első az operatív, vagyis titkos szakasz, a második a vizsgálati szakasz. A vizsgálati szakasz meghatározása szerint „*A vizsgálati munkát általában az operatív feldolgozás során összegyűjtött, felelősségre vonandó személyekre vonatkozó adatok tanulmányozása előzi meg. Ebből a célból az operatív feldolgozó szervek kötelesek átadni az operatív feldolgozás teljes anyagát az illetékes vizsgálati szervnek. (Személyi, vagy előzetes ellenőrző dosszié, valamennyi ügynöki, informátori jelentés, intézkedésekre vonatkozó jelentések, feljegyzések, bizalmas szakértői vélemények, környezettanulmányok, okiratok, tárgyi bizonyítékok, tanúk kikérdezéséről feljegyzések, bejelentések, önvallomások, esetleges helyszíni adatokról szóló okiratok stb.)*” (Kiszely, 2001, 195) A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnöksége mellett, a Budapesti Rendőr Főkapitányág Állambiztonsági szervei közül az Értékelő-, Tájékoztató-, Titkársági Alosztály is készített Napi Operatív Információs Jelentéseket. A dolgozatban az ÁBTL-ből származó kutatási anyagok közül ebben a fejezet részben a BRFK Állambiztonsági Szerv Értékelő-, Tájékoztató-, Titkársági Alosztály Napi Információs jelentéseinek tartalmát ismertetem.

Az első példaként bemutatott BRFK Állambiztonság Szerv Értékelő-, Tájékoztató-, Titkársági Alosztály NOIJ jelentése alapján az Óbudai Ifjúsági Napok Hajógyári szigeten rendezett majális eseményét figyelték meg. A rendezvény azért volt az állambiztonság számára érdekes, mert az „Új Hullámos” (New Wave) fiatalok, vagyis jelen esetben a punk fiatalok közül többen jelen voltak, vagy zenekaraikkal koncertet adtak a majálison. „*Zenénkkel nem keltettek nagy feltűnést, de szövegeik többsége a fiatalok »elnyomásáról«, különböző korrupciókról szólt. A rendezvényt a punk mozgalom vezéregyéniségei próbálták megzavarni, akiknek a száma a*

műsor végére kb. 50 főre emelkedett. A zenekarokat és a fiatalokat fényképező személyeket durván szidalmazták, és trágár bekiabálásokkal a műsort zavarták. A hangadó KÖVÉR ZOLTÁN, BENKŐ ZOLTÁN, és SZAPPPANOS GYÖRGY volt, akik más zenekarok sleppjéhez tartozó fiatalok megverésére buzdították barátaikat. (...) KOZMA TIBOR első világháborús vaskeresztet viselt, amiért a rendőrjárőr igazoltatta.” (ÁBTL 2.7.1. BRFK-63/3/1983) A jelentés szerint a rendezvényen nagyjából 3-4 ezer fiatal volt jelen. Horváth Zsolt rendőr százados alosztályvezető által záradékolt 1983. május 9-i NOIJ jelentéshez fűzött megjegyzésben megjelenik a fentebb említett „bizalmas nyomozás célszemélye” kifejezés, aki a jelentés szerint Benkő Zoltán a CPg punkzenekar tagja. A „Tiszavirág” fedőnevű nyomozási anyag tartalmazza a személyéről gyűjtött titkos információkat. „Nevezett a Szegeden alakult CPg punk együttes tagja, ellenséges dalszövegeivel a fiatalokat károsan befolyásolja. (...) Kövér Zoltánt F-dossziésként ellenőrizzük izgatás gyanúja, illetve újfasiszta magatartása miatt.” (ÁBTL 2.7.1. BRFK-63/3/1983)

A második kutatott BRFK jelentés az 1983. május 20 és 22-e között rendezett balatonszemesei zenei tábor eseményeit figyelte meg. A tábort a KISZ Budapesti Bizottsága Agitációs Propaganda és Szabadidő Osztálya szervezte, hogy az amatőr zenekaroknak „szakmai jellegű” elfoglaltságot biztosítsanak. A táborozásban nagyjából 162 fiatal vett részt. „A részvevő zenekarok többsége – kivétel a Kretens, az Invázió, a Tizedes meg a többiek, és a Der Trottal – által előadott dalok politikailag nem voltak kifogásolhatóak. Az Invázió és a Kretens együttes segítségével kb. 50 fő engedély nélkül tartózkodott a táborban (...). Közöttük volt KÖVÉR ZOLTÁN, BENKŐ ZOLTÁN, SÁFRÁNY PÉTER. Az előbbi két zenekar nem játszotta társadalomellenes szövegű számait, ettől azonban az érvényesülés és a befutás érdekében tartózkodtak. A Tizedes meg a többiek zenekar »vendégként« tartózkodott a táborban a Kokain Rohamosztag nevű együttes egyik tagja, aki a zenekar kíséretével egy olyan dalt énekelt, amelynek szövege a katonai szolgálat megtagadására szólít fel.” (ÁBTL 2.7.1. BRFK-78/1983) Ebben a példában az operatív tiszt (ebben az esetben Horváth Zoltán rendőr százados alosztályvezető) megjegyzést és intézkedést is fűzött a jelentéshez. A megjegyzés szerint Kövér Zoltán és Benkő Zoltán is F-dossziésként ellenőrzött személy, valamint Benkő Zoltán a „Tiszavirág” nyomozás célszemélye. Sáfrány Péter pedig új alanyként „a punk koncerteken rendszeresen rendbontó magatartás miatt” került az állambiztonsági szervek látókörébe. Az Intézkedés szerint a „Kretens és Invázió együttesek, illetve sleppjük körében fokozzuk a hálózati munkát. Felderítjük a Kokain Rohamosztag nevű zenekar tagjait és elsődleges ellenőrzésüket elvégezzük.” (ÁBTL 2.7.1. BRFK-78/1983)

A harmadik jelentés szintén egy ifjúsági rendezvényt figyelt meg, de ebben a jelentésben az alkohol és droghasználat képezi a „fontos” jelenteni való információt. Az Almássy téri Szabadidő Központban adott két amatőr koncert alatt a főleg középiskolás korú fiatalok közül többen alkoholt és narkotikumokat tartalmazó gyógyszereket fogyasztottak, valamint füvet szívtak. A jelentés szerint nagyjából 250-300 fiatal vett részt az eseményen. (ÁBTL 2.7.1. BRFK-174/1986)

A negyedik BRFK jelentés tartalmazza a „híressé” vált CPg zenekar „csirkedarálásról” szóló mozzanatát¹⁸. A jelentés szerint 1983. február 5-én a Kozák téri Művelődési Házban nagyjából 16-20 éves fiatalok vettek részt egy „Új Hullámos” eseményen, ahol többek között a CPg zenekar adott koncertet. A *„fiatalok nagy mennyiségű italt fogyasztottak, viselkedésük mindvégig botrányos volt. A hangulat a CPg színpadra lépésével a tetőfokára hágott. A zenekar izgató tartalmú dalszövegekkel és összekötő szövegekkel »tüzelte« a hallgatóságot. Játszották az »István népe« című és a »Miből él a magyar nép, lopnak, csálnak, mint az állat« kezdetű számaikat is. A koncert szerves része volt a »tyúkáldozat« bemutatása: utolsó számuk lejátszása alatt egy tyúkot törrel szétvágtak.*” (ÁBTL 2.7.1. BRFK-30-53/9/1983.)

Az ötödik és egyben utolsó példa a BRFK jelentések körében az 1988. március 18-án megrendezett "HUNGAROCAROTT" elnevezésű zenei fesztivál eseményeiről számol be. A Petőfi Csarnokban megrendezett eseményen külföldi együttesek is felléptek, többek között lengyel, szovjet és amerikai együttesek is. Nagyjából 1000-1500 fő vett részt a fesztiválon, ahol a tervezett műsor részeként a *„második szünetben kb. 21.30 órakor PÁLINKÁS RÓBERT¹⁹-et jelentették be. A téma március 15-e volt. Nevezett elmondta, hogy 15-én már hajnali 5 órakor fogdába vitte őt, és néhány barátját a rendőrség. A műsorvezető – KISS TAMÁS LÁSZLÓ – a közönség gyér érdeklődése miatt, újabb kérdéseket tett fel neki. Erre Pálinkás néhány szóban a magyar börtönök »embertelen« viszonyait ecsetelte. A békés közönség szemmel -látható provokálása sikertelen maradt.*” (ÁBTL 2.7.1. BRFK-54/1988) A jelentéshez fűzött megjegyzésben az operatív tiszt megjegyzésében szerepel, hogy Pálinkás Róbert a CPg zenekar tagja, és célszemélye a BM III/III.-6 osztály által végzett nyomozásban is. A jelentéshez fűzött intézkedés szerint pedig, az események okán *„az intézmény vezetőjének szóban szignalizálunk,²⁰ hogy Pálinkásnak és Kiss Tamás Lászlónak a jövőben ne adjanak szereplési*

¹⁸ Bővebben lásd: Takács Tibor: Punk's Not Dead – But the Chicken Is. Egy 1983-as budapesti punkkoncert olvasatai. Betekintő 15. (2021. 3. szám) 65–93. o.

¹⁹ A peranyagban szereplő „Pálinkás Róbert” nem más, mint Pálinkás Szűcs Róbert (szülelett: 1965), újságíró, művészneven Panxnotded (Punk's Not Dead) Miklós. Számtalan alkalommal nyilatkozott a Pol Pot megyei punkjai című filmben, a Tilos Rádióban, a Klubrádióban saját műsorai voltak.

lehetőséget. Tájékoztatjuk a BM III/III-6. Osztályt. Kiss Tamás László a Magyar Televízió külső munkatársa, a III-as Csatorna c. műsor vezetője, a BALKÁN FUTURIST nevű zenekar vezetője. Nevezett tevékenységéről tájékoztatjuk a BM III/III-5. Osztályt, kérve intézkedésüket az MTV-ben lévő hivatalos kapcsolatuk felé, hogy Kisst a jövőben ne foglalkoztassák az MTV-ben.” (ÁBTL 2.7.1. BRFK-54/1988)

A fentebb bemutatott öt Budapest Rendőr Főkapitányság Állambiztonsági feladatokat ellátó szerveinek készült Napi Operatív Információs jelentések tartalma alapján megállapítható, hogy a jelentések tárgya a legtöbb esetben a fiatalok által szervezett vagy látogatott zenei események voltak. A zenei eseményeken belül kiemelt témák az alkohol-, és drogfogyasztás, valamint az államrendet sértő, politikai tartalmú szövegek voltak. A jelentésekhez fűzött megjegyzésekből és intézkedésekből, valamint az öt bemutatott példából is jól látszik, hogy mennyire részletesen vezetett megfigyelési hálózatról beszélhetünk a fiatalok tevékenysége kapcsán. A Kiss Tamás Lászlóra vonatkozó intézkedés jól bizonyítja, hogy a politikai nézőpontjuk miatt nem kívánatos személyeket eltávolították a munkájából és eltiltották, kvázi kivonták a közéleti szereplésből.

III.2.4. A büntetőeljárás - az izgatás és a közösség megsértése büntette

A büntetőjogi aspektus és eszközeinek meghatározásához a fentiekben bemutatott elemek, a Btk.-ban nevezett büntetések, a Belügyminisztérium és a nyomozó hatóságok állambiztonsági feladatkörei, illetve a velük együttműködő hálózati személyek feladatai alátámasztják, hogy a szocialista korszakban szövevényes hálózatot működtettek a politikaileg nem kívánatos személyek megfigyelésére és nyilvántartására.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban Btk.) rendelkezéseiből Az állam elleni bűncselekmények közül az „izgatással” (148. §) és a köznyugalom elleni bűncselekmények közül a „közösség megsértésével” (269. §) foglalkozom részletesebben, mert a Levéltárban elemzett anyagokban a punkperek kapcsán ez a két büntetés került leggyakrabban kiszabásra.

Az állam elleni bűncselekmények körében az izgatás:

148. § (1) Aki mások előtt azért, hogy

- c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata,

miatt - egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlöletet szítson, ennek felkeltésére alkalmas cselekményt követ el, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) az izgatást nagy nyilvánosság előtt vagy csoport tagjaként követik el,

A köznyugalom elleni bűncselekmények körében a közösség megsértése:

269. § (1) Aki mások előtt

c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata,

miatt - egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az alábbiakban az ÁBTL-ben átvizsgált V-dossziékból összegyűjtött példákat mutatok be, melyekben a büntetőeljárás izgatás büntette vagy közösség megsértésének büntette miatt folyt. Először az izgatás büntetté, majd a közösség megsértésére vonatkozó példákat írom le. A bemutatott példák alapján a legfőbb különbség az izgatás és a közösség megsértése között, hogy míg az izgatás büntett, a közösség megsértése alapesetében vétség a Btk. szerint. További különbség, hogy az izgatás büntetének elkövetése miatt egytől öt évig terjedő szabadságvesztés szabható ki, azonban, ha az izgatást nagy nyilvánosság előtt vagy csoport tagjaként követik el, akkor a büntetési tétel két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés kiszabására súlyosbodik. A közösség megsértésének vétsége esetében, a kiszabható szabadságvesztés büntetési tételének felső határa két év. Azonban, ha a közösség megsértését csoport tagjaként vagy nagy nyilvánosság előtt követik el, már bűncselekménynek minősül és a büntett elkövetése miatt három év szabadságvesztéssel büntetendő. Érdekes, hogy a két tényállás nagyon hasonló, és a példák alapján is hasonló cselekmények elkövetése miatt szabták ki. Mindkettő esetében a terhelt nagy nyilvánosság előtt és csoport tagjaként követte el a cselekményt, továbbá minden esetben felmerült a politikai szembenállás a szocializmussal, illetve a legtöbb esetben a náci ideológiából kiemelt utalások is megjelentek.

A két tényállás közti különbségre Hornyák Szabolcs A köznyugalom elleni bűncselekmények című értekezésében mutat rá. A különbségtétel a jogi tárgyban keresendő. „Az izgatásnál ez – állam elleni bűncselekmény lévén – a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági

rendje volt. Az izgatási jellegű cselekmények természetüknél fogva magukban hordozták a közhangulat, a köznyugalom veszélyeztetését is, így a fontosabb jogi tárgy, az állami és társadalmi rend magába foglalta a köznyugalmat. Azon cselekményeknél azonban, ahol a fontosabb jogi tárgy veszélyeztetése nem volt megállapítható, a köznyugalom, mint önálló értékkel rendelkező és így önállóan is védelemben részesítendő jogviszony, előre lépett.” (Hornyák, 2010, 47) További fontos megállapítása Hornyák Szabolcsnak, hogy a közösség megsértése bűncselekmény esetében a jogalkotó a bíróság teljes mérlegelésére bízta a tényállás megállapítását, aminek következtében fontos elemek lehettek a döntésben az *„ellenséges motívum, az izgatási cselekmény ismételt elkövetése, az ellenséges osztályhelyzet vagy származás”* is. (Hornyák, 2010, 47)

III.2.4.1. Példák az izgatás büntetere az ÁBTL-ből származó V-dossziékból

Az izgatás büntette a punk fiatalok tevékenységével kapcsolatban sokszor felmerült, mert az államelleni bűncselekmények körében a politikai tartalmú, szocialista rendszerellenes dalszövegek előadása a koncerteken az állambiztonság szerint megvalósította ezt a tényállást. Gyakran alkalmazták az izgatás büntetének minősített esetét, hogy az izgatást csoport tagjaként követte el a terhelt, ami súlyosbító körülményként volt értékelendő és magasabb büntetési tétel kiszabását vonta magával. A „egyéni” való elkövetésért a súlyosabb büntetés kiszabása - mivel punk zenekarok tagjairól, ifjúsági közösségekről beszélhetünk, az egyéni elkövetés - esetükben sokszor fogalmilag kizárt, ugyanis a zenekar működéséhez, a dalok előadásához több ember közös és egyidejű tevékenysége volt szükség.

Az első példában Kémeri Attila és társai ügyében az ügyész a vádiratában Kémeri Attila ellen a Btk. 148. § (2) bekezdés a) pontja alapján folytatólagosan, csoport tagjaként elkövetett izgatás büntetével vádolja. A vádirat alapján Kémeri Attila és barátai *„az úgynevezett »punk« irányzat képviselői közül kerültek ki, akik jobboldali anarchista, fasiszta nézeteket vallottak. Baráti társaságával együtt rendszeresen követtek el olyan cselekményeket, melyek a társadalom közrendjét, nyugalomát zavarta. Tanulmányait magatartása miatt be kellett fejezni.”* (ÁBTL 3.1.9. V-166043/2)

A második példában Kiss Attila és társai ügyében a Kiss Attilát garázdaság vétsége miatt tartóztatták le, és *„ruházatának átvizsgálása során a zsebében kézzel írott kockás lapot találtak,*

amelyre a Magyar Népköztársaság ellen irányuló ellenséges tartalmú szöveg van írva²¹, Szabaddlabon hagyása esetén az eljárás lefolytatását megghiúsítaná, veszélyeztetné, megnehezítené (...)” (ÁBTL 3.1.9 V-164477/1) A Kiss Attila zsebében talált szöveg miatt ugyanebben a büntetőeljárásban ellene, és Morvacsik József ellen is izgatás büntettének elkövetése miatt is vádat emeltek. Morvacsik József a Közellenség punkzenekar tagja volt, aki Kiss Attilával részt vett a büntetőeljárásban nevezett garázdaság elkövetésében. A vádiratból kiderül, hogy a nyomozás bizonyítási anyaga alapján Kiss Attila és társai (a példában csak Morvacsik Józsefet említem) ellen az ügyész garázdaság és nagy nyilvánosság előtt csoport tagjaként elkövetett izgatás büntettének elkövetése miatt emelt vádat. Az indoklásában kifejti, hogy a „punk irányzat az 1970-es évek közepén alakult ki Nyugat- Európában és terjedt át Angliából hazánkba, ezen belül Veszprémbe is. A punk irányzat, az ún. »új hullám« képviselői – nem lényeges időbeli eltérésekkel – Kiss Attila Csaba, fk. Morvacsik József (...) lettek. (...) A »Közellenség« nevű zenekar 1983. december 30-án a győrszentiváni Művelődési Házban az amatőr zenekarok, elsősorban az »új hullámhoz« tartozó zenekarok részére rendezett koncerten vettek részt az »Akció brigád« és az »Auróra cirkáló« nevű zenekarokkal együtt. (...) A három ellenséges tartalmú dal államrendünk és a magyar-szovjet szövetségi, barátsági együttműködés ellen irányult, a gyűlölet felkeltésére pedig alkalmas volt.” (ÁBTL 3.1.9. V-164477/2)

A harmadik példában Benkő Zoltán és társai ügyében nagy nyilvánosság előtt és csoport tagjaként folytatólagosan elkövetett izgatás büntette miatt indítottak büntetőeljárást. „1981. tavaszán a CPg, együttest a fenti dalszövegek előadásai miatt a szegedi KISZ Bizottság illetékesei és a rendőri szervek figyelmeztették és I.r. Benkő Zoltánnal közölték, hogy a társadalom ellenes tartalmú dalszövegek miatt további fellépésüket nem engedélyezik. (...) A fellépésen (...) az alkotmányos államrend, annak alapintézményei, a rendőrség és a párt ellen gyűlölet felkeltésére alkalmas új szerzeményeiket adták elő: »Áll egy ifjú munkás a réten«, »Mindenki tetű az MNK-ban«, »Anarchiát«, »Cselszövő«, »Báb vagy«, »CC 20«, »Primitív bunkók«, »Disznódal«, »Mindennek te vagy az oka«, és »Erdős Péter«. (...) A dalszövegek tartalmuknál fogva külön-külön is alkalmasak a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje, a magyar nemzet és a kommunisták elleni gyűlölet felkeltésére. Az együttes ezeket az izgató tartalmú szövegeket ilyen gyűlöletkeltési célzattal adta elő budapesti fellépéseiken az ott

²¹ „terror és kizsákmányolás/ Jól él az ország/ A jólét jelei/ Gumibot és könnygáz. / Terror és kizsákmányolás/ Jól él az ország/ Jólétünk titka/ A kommunista kormány. / Terror és kizsákmányolás/ Elrohad az ország/ Jólétünk záloga / Egy szabad Magyarország.” (ÁBTL-3.1.9.-V-164477/1)

megjelent kb. 100-150 fős zömmel fiatalokból álló hallgatóság előtt.” (ÁBTL 3.1.9. V-164155/2)

A negyedik példában Erdős József és társai ügyében ugyancsak nagy nyilvánosság előtt csoport tagjaként elkövetett izgatás büntette miatt indítottak eljárást. A vádiratban leírtak szerint a „Mosoly” zenekar szövegei sértik az államrendet, miszerint a „*gyanúsítottak által összeállított szövegek*²² *a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje, nemzetiségi politikája és egyes fajok elleni gyűlölet felkeltésére alkalmasak. A szövegekből az is kitűnik, hogy gyanúsítottak azokat azzal a céllal írták, hogy a nagyszámú hallgatóságban is ilyen gyűlöletet keltsenek.*” (ÁBTL 3.1.9. V-164258)

²² A dalszövegekből kiemelt fontosabb sorok:

Cigánymentes övezet: „Állj velünk hát egy csoportba, szárítsd fel a könnyeket, / S nemsokára kiírhatjuk cigánymentes övezet/ Elpusztítok minden cigányt, felnőttet és gyereket, / De ezeket kiirtani egyetértésben lehet, / Ha elvégeztük kiírhatjuk cigánymentes övezet. (...) Az államforma biztosítja, hogy kifossa az országot, / Ne dolgozzon, ne tanuljon, sok gyereket csináljon, / De nem sokáig tart már ez a rohadt állapot, / Minden magyar velünk lesz és szétverjük a várakat, / Csak várjatok!”

Egyenruhám tiszta: „Nem baj, hogy ártatlan, akit verek, / Az sem baj, ha öreg ember vagy éppen gyerek, / Nem is tudom néha, hogy miért rugdosson, / A dolgozó népet szolgálom.” (ÁBTL 3.1.9. V-164258)

III.2.4.2. Példák a közösség megsértésének büntetése az ÁBTL-ből származó V-dossziékból

A punk fiatalokkal szemben indított büntetőeljárásokban az izgatás mellett legtöbbször a közösség megsértése merült fel. Az alábbiakban néhány példában mutatom be, hogy milyen cselekmények merítették ki a közösség megsértésének Btk.-beli tényállását.

A példa szerint Demeter János András ügyében nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett közösség megsértése büntett elkövetése miatt indítottak eljárást. A Győr-Moson-Sopron megyei Rendőr Főkapitányság Vizsgálati Alosztálya által kiadott szakértő kirendeléséről szóló határozatában az alábbiak olvashatóak, „*Demeter János a Szovjetuniót és a társadalmi rendszerünket sértő, becsmérő dalszövegeket készített és azokat, mint az »Auróra Cirkáló« nevű együttes énekese a nagyobb nyilvánosság előtt megrendezett koncerteken elő is adott. Baráti körben többször fasiszta jellegű megnyilvánulásai voltak.*” (ÁBTL 3.1.9. V-164148) Az ügy kapcsán készült összefoglaló jelentésben részletesen kifejtik, hogy milyen cselekménysorozatot minősítettek nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett közösség megsértése büntettének. Az összefoglaló szerint 1983. december 30-án a győrszentiváni Művelődési Házban tartott punk zenei találkozón, ahol nagyjából 200 fő volt jelen, az Auróra Cirkáló zenekar mellett még jelen volt a Szabotázs és az Akcióbrigád nevű punkzenekar is. A hallgatóság előtt Demeter János a Szovjetuniót és a szocialista rendszert sértő dalszövegeket²³ adott elő. A jelentés szerint Demeter János a veszprémi punk ismerőseitől vette át a punk irányzat ideológiájának képviselői szerepét, mert tetszett neki, hogy az emberi szabadság abszolút érvényesülését és mindenfajta elnyomástól való megszabadulás szükségességét hirdetik. A gyanúsított kihallgatás során Demeter a jelentés szerint azt vallotta, hogy a rendőr járőrök viselkedését is helyteleníti, mikor azok a punk fiatalokat (így őt is) az öltözködésük és kinézetük miatt igazoltatja. A kihallgatás során elhangzott továbbá, hogy a punkok ellenzik mindenfajta hadsereg létezését, és a punk öltözet, hogy hadsereg egyenruhájához hasonló kiegészítőket hordanak, az a tiltakozásuk kifejezésére szolgál. „*Ezen szemléletből fakadóan érez ő személy szerint unszimpatiát a hazánkban állomásozó szovjet hadsereggel szemben. (...) szerinte Magyarországnak még most is hadisarcot kell fizetni a Szovjetunióknak, aminek úgy tesz eleget, hogy eltartja az itt állomásozó szovjet csapatokat. A német nácik iránti szimpátiájával kapcsolatban elmondta, hogy sokat olvasott róluk. E könyvekben olvasottak alapján nagyon*

²³ „Elég volt a szép eszmékből, / Marx és Engels igéjéből, / Eltévedtem a mocsos úton, / Nem lesz vége sohasem. / Ha beledöglök is, / Kommunista állampolgár nem leszek.” (ÁBTL 3.1.9. V-164148/127-133)

tetszik neki Hitlernek és a nácinknak a határozottsága, de legfőképpen a külsőségeik, egyenruhájuk. Elismerte, hogy barátait többször a náci karlendítéssel és a »Heil Hitler«, illetve a »Sieg Heil« köszöntéssel üdvözölte.” (ÁBTL 3.1.9. V-164148)

III.3. A pszichológiai-pszichiátriai aspektus – A politikai pszichiátria jelentősége

Az alábbi fejezet részben a társadalmi kontroll három meghatározott aspektusa közül a pszichológiai-pszichiátriai aspektus főbb eszközeivel foglalkozom. A fejezet rész elején a politikai pszichológia fogalmának bevezetésével kezdek, mert ez fontos eleme és indoka annak, hogy a pártrendszer miért akart befolyással lenni a pszichológia és pszichiátria tudományterületére. Majd áttérek a szocialista korszakban népszerű „fiatalkori beilleszkedési zavarok” paradigmájának és a stigmatizáció szerepének bemutatására, amit a pártrendszer New Wave jelenségre adott magyarázataként határozok meg. Továbbá a büntetőeljárásokban gyakran felhasznált orvosszakértői véleményeket és környezettanulmányokat szemléltetem, a levéltári kutatásaimból származó példákkal. Végül a Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló törvényből az ügyészség tevékenységének céljára vonatkozó szakaszból idézett pontokkal állítom szembe a stigmatizált csoport (ez esetben a punk ifjúság) jogtudatával foglalkozó elméletek főbb állításait.

A fejezet résznek az a célja, hogy kontextusba helyezze a magyarországi punkzenekarok helyzetét, abban a tekintetben, hogy miért legitimizálta a korszak azt, hogy fiatalok egyes csoportjait (szubkulturális csoportosulásait) a szókimondó és őszinte megnyilvánulásaikért szankcionálni kelljen. Vajon mennyire releváns az, hogy a Kádár-rendszernek a tizenéves fiatalok kis létszámú csoportosulásától - eleinte a csövesek, majd a punkok és a skinheadek-kellett tartaniuk, vagy az, hogy ideologizálják, hogy ezeknek a fiataloknak miért „patológiás” a viselkedésük. A felvetett kérdésekre főképp Bodor Péter és Nyitrai-Sükösd Anikó, Gajdusчек György és Kerekes Viktória írásaiban megállapított elméletekből származó példákkal válaszolok.

III.3.1. A politikai pszichológia fogalmának bevezetése

Egyfelől megállapítható, hogy a pszichiátria és pszichológia elsődleges céljaként nevezhető meg a „normális” fogalmának elérése, azonban ez azért problematikus mert a „normalitás” konstrukciója a társadalmi-politikai- gazdasági dimenziók által befolyásolt, emiatt nem egyértelműen meghatározható. A fejezet célja, annak a hipotézisnek az alátámasztása, hogy az államhatalom a pszichiátria tudományágának és szakembereinek felhasználásával legitimálta és határozta meg a korszak és a társadalom keretei között kizárólagosan „létező normális és normalitás” fogalmát. A fogalom megértéséhez fontos kiemelni, hogy eredetileg „mire” használják a pszichológiát. A politikai pszichiátria azon a ponton jelenik meg, ahol a szocialista államhatalom a tudomány helyett meghatározza azt a határvonalat, kvázi „utasítást” ad arra, hogy az ideáltípus „normalitás” határai hol helyezkedjenek el. A fejezetben taglalt felvetések megválaszolása előtt fontosnak tartom definiálni a politikai pszichológia fogalmát, melyet Bodor Péter és Nyitrai-Sükösd Anikó definíciójának megfelelően használok a dolgozatban. A szerzők arra a kérdésre keresik a választ, hogy Magyarországon létezett-e a szocialista korszakban a politikai kényszerpszichiátria. A politikai pszichológia fogalmát ahhoz mérten határozták meg, hogy a magyarországi államszocializmus időszakában a pszichológia és pszichiátria tudományterületét milyen mértékben használta fel az államrendszer a politikai céljai eléréséhez. Bodor Péter és Nyitrai-Sükösd Anikó arra a megállapításra jutnak, hogy létezett a politikai pszichiátria a szocialista korszakban Magyarországon, amit azzal az érveléssel támasztanak alá, hogy *„pszichiátria olyan pozícióban van, hogy bizonyos eljárásokat még a »beteg« akarata ellenére is alkalmazhat, azaz például kényszerkezeléseket hajthat végre. Mint köztudott, felhatalmazása van arra, hogy »totális intézményben« tartsa az embereket, hogy kórházi tartózkodást írjon elő, azért, hogy megváltoztasson embereket. Ezek a körülmények tették és teszik a pszichiátriát mindmáig vonzó eszközzé bizonyos politikai mechanizmusok számára, melyek abban érdekeltek, hogy az embereket egy-egy adott ideológiának megfelelő lényekké formálják át. És így lehetett ez a magyarországi kommunista kísérlet időszakában is, amelynek az volt az érdeke, hogy egy új »szocialista embert« faragjon, vagy legalábbis valami olyat, amit annak gondoltak.”* (Bodor-Nyitrai-Sükösd, 2009, 2)

III.3.2. A fiatalkori beilleszkedési zavarok paradigmája és a stigmatizáció jelentősége, mint a pártrendszer magyarázata a New Wave-re

Kerekes Viktória A társadalmi stigmatizáció vizsgálata a fiatalkorúak delikvenciája tekintetében című tanulmánya a fiatalkori beilleszkedési zavarok paradigmájával foglalkozik. A szocializmus időszakában a politikai alapú és indíttatású kriminalizációjának egyik fő célcsoportja a „deviáns” fiatalok voltak. A korszak uralkodó tudományos kutatásainak az ifjúságkutatás terén, a devianciaszociológia eredményei mellett, a fiatalkori beilleszkedési zavarokkal kapcsolatos kutatások nagyon népszerűek voltak. A tudományos eredmények tökéletes háttérrel és alapot szolgáltatottak a Nyugat-, majd KözépEurópán áthaladó Új Hullám (New Wave) és az ezzel összefüggő ifjúsági mozgalmak résztvevőinek patologizálására. Benkő Zoltánról (Güzü) az ítéletben az alábbi szakvélemény született: *„diszharmonikus személyiség, pszichopathiás karakter, akinél destruktív energiák önagresszióhoz és kifelé megnyilatkozó destruktív tendenciákhoz vezettek. Személyiségfejlődése a destruktív karaktervonások mellett pathologiás életvezetést eredményezett, és megkönnyítette a pszichopathiás jellemvonások kialakulását. Személyiségzavar folytán enyhe fokban korlátozott abban, hogy cselekménye társadalomra veszélyes körülményeit felismerje, illetve, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék. Jóllehet testi szempontból börtönelviselési képessége nem nehezített, pszichés szempontból azonban az is enyhe fokban korlátozott.”* (Beszélő 1984) A szocialista rendszer időlegesen sikeresen fedte el ezekkel a magyarázatokkal az egyre erőteljesebb társadalmi és politikai átalakulás (strukturális átrendeződés) hullámain, ami a tudományos kutatási irányok trendjeiben is kezdett megjelenni (a nyugati minták). A CPg elleni per tökéletes példája ennek a megállapításnak. Az ítéletben szerepel, hogy az eljárás során elmeszakértőt is bevontak *„A megállapított tényállás (...) dr. Éder Mária elmeszakértő a tárgyaláson kiegészített szakértői véleményen (...) alapul.”* (CPg-per ítélete, 107)

A CPg anarchista zenekarnak vallja magát, ami nem áll távol a kommunizmus ideológiájától, mindenesetre baloldali lelkületű, semmiképpen sem szélsőjobboldali, ahogyan azt a pártállam kommunikálta. A Dunántúli Napló 1987-ben megjelent cikke szerint *„Sátánizmus? Neofasizmus? Egyáltalán: beszélhetünk-e ideológiáról, amit 16-17 éves, agresszív, ittas srácok teremtenek maguknak. Többségük tanuló, hiányos történelmi ismeretekkel, fejében kisebb-nagyobb zűrzavarral, olyan magatartással, amely véleménye szerint a kemény rock kedvelőjéhez illik.”* (M. Gy. 1987, 236) Amellett, hogy szélsőjobboldalinak állítja be a cikk a magyarországi punk mozgalmat, az a szemlélet is megjelenik, hogy a punkot követő fiatalok értelmi szintje, iskolázottsága nagyon alacsony, emiatt az „értelmi képességeik” nem haladják

meg az elvárható szintet. A szocialista korszakban kedvelt tudományos magyarázat volt az, hogy ezek a fiatalok „fiatalkori beilleszkedési zavarokkal” küzdenek. Rácz József Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák” című könyvében a Szubkultúrák, ifjúsági „devianciák” tanulmányozása Magyarországon című fejezetében arról ír, hogy a „*Fiatalkori beilleszkedési zavarokkal kapcsolatos kutatási eredményeket »A társadalmi beilleszkedési zavarok komplex kutatása« c. MTA kutatási főirány is publikált (...). A tapasztalatok közül csak azt emeljük ki, hogy a fiatalkori beilleszkedési zavarok a 70-es és 80-as évek során növekedtek (...). A kutatásokból két visszatérő fogalom jelentkezését emeljük ki: a veszélyeztetett fiatalok és a halmozottan hátrányos helyzet kifejezéseket.*” (Rácz, 1989, 40) A Dunántúli Napló említett cikke mellett különösen érdekes a Kritika című folyóiratban a Gyulai-Lukács szerzőpárostól megjelent A gyűlölet évei – A punktól az újhullámig című cikk. A szerzőpáros ködösen fogalmaz, pontatlanul használ kifejezéseket és ezoterikus jellegű állításokkal bonyolítja az amúgy sem tiszta mondanivalót. „*A rock világában megjelenő harc az osztályharc különös vetülete. Az utóbbi években a politikai szférában felszínre tört terrorizmus bizonyos értelemben rokon életérzésekből táplálkozik. Nem akarjuk azt sugallani, hogy a terrorizmus és a punk-mozgalom között közvetlen kapcsolat van, az sem, hogy azonos minőségű jelenségek. A két jelenség egymás megfelelője. Az egyik politikai, a másik kulturális megjelenése ugyanannak a társadalmi jelenségnek. Némileg leegyszerűsítve azt mondhatjuk: a korporáció megváltoztatása a partikulált egyén számára természetfölötti feladatnak látszik, s ehhez minden erejét, minden eszközét mozgósítani próbálja.*” (Gyulai-Lukács, 1979, 14) Az állítás első részében azt állítják, nem akarják azt sugallani, hogy a punk és a terrorizmus közt közvetlen kapcsolat állna fenn, míg az állítás második részében már azt írják, a punk és a terrorizmus egymás megfelelője, vagyis egy és ugyanaz. A pártállam által közvetített propaganda eleme, hogy ellenségképet kreál, amit a köznép gyűlölhét, félhet és okolhat az esetleges problémákért. Az ellenség jelen példában a punk fiatal (de nem kizárólagosan a punk közösségeket vegzálták).

A szocialista társadalmi keretek között a fiatalok csoportjai a külföldi (szovjet fennhatóságon kívül eső országok) trendeket követik. A fiatalok ezen csoportja kritizálták a politikai rendszert, ami miatt tökéletes „alapanyagok” voltak ahhoz, hogy a rendszerellenes kritikák megfogalmazása miatt tudományos okokkal alátámasszák a patológiás jellemvonásaikat, és a „közösség elleni izgatás” büntetével perbe fogják őket. A per, és a perrel összefüggő hivatalos nyilvánosság különböző médiumai (például újságcikkek) megoldották azt a problémát, – igaz, csak időszakosan - hogy a rendszerkritikus nézetek nagy népszerűsége tegyenek szert. Az újságcikkek kivétel nélkül arról számoltak be, hogy a punk fiatalok sátánisták, pszichológiai és

mentális problémákkal küzdenek, bizonytalan családi háttérrel rendelkeznek, és közveszélyesek. Ezen jellemzők súlykolása - hogy mindenhol ugyanolyan szellemben írtak a punk fiatalokról- a társadalomban általánosan kialakuló ellenszenvet eredményezte a fiatalok ezen szubkulturális csoportosulásával szemben. A stigmatizáció és a sztereotípa ezen megvalósulási formái tökéletesen ellátták azt a funkciót, hogy az emberek elfogadták azt, hogy az ilyen fiatalokkal „kezdeni kell valamit”. A fiataikorúak stigmái közül az egyik jelentős csoport a társadalmi környezet által létrehozott stigmák csoportja, ami *„szembeállítható a domináns kultúrával és a nemritkán kegyetlen »normálisak« értékrendjével.”* (Kerekes, 2011, 412)

III.3.3. Az orvosszakértői vélemények

A tudományos paradigmák kialakítása mellett a büntetőeljárásokban is jelentős szerepe volt annak, hogy az eljárásba vont tizenévesekről „bebizonyítsák”, hogy a viselkedésük hátterében a személyiségük, a családi hátterük és a neurológiai működésük patológiás jellege áll, nem pedig az, hogy tudatosan és szándékosan egy rosszul működő rendszer ellen lépnek fel a rendelkezésükre álló sajátos eszközökkel. Az ÁBTL-ben végzett kutatás kapcsán fontosnak tartom kiemelni, hogy az orvosszakértői vélemények a mai napig titkosítottak, nem kutathatóak. Az általam vizsgált V-dossziékban csak a nyomozó hatóság orvosszakértői kirendeléséről szóló határozatának tartalma volt megismerhető. Például a fentiekben már bemutatott Demeter János András ügyében a Győr-Moson-Sopron megyei Rendőr Főkapitányág Orvosszakértő kirendeléséről szóló határozatában az következő három kérdés megválaszolására kérte fel az orvosszakértőt. Az első kérdés *„a gyanúsított elmebetegségben, gyengeelméjűségben, tudatzavarban vagy személyiségzavarban szenved-e?”*, a második kérdés, hogy *„Képes-e cselekménye következményeinek, társadalmi veszélyességének felismerésére?”* és végül a harmadik, és egyben utolsó kérdés, hogy *„Képes-e felismerésének megfelelő cselekedetekre?”* (ÁBTL 3.1.9. V-164148) A kérdésekre adott válaszok ugyan nem megismerhetőek, de úgy vélem már a kérdések is elegendőek ahhoz, hogy megállapítható legyen az, hogy milyen célt szolgált az állam és közösség elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben kért orvosszakértői vélemény.

III.3.4. A környezettanulmányok

Az orvosszakértői vélemények mellett a nyomozó hatóság környezettanulmány készítését is elrendelhetette. Az általam kutató Vizsgálati-dossziékban megjelenő környezettanulmányok közül az alábbi részben csak néhányat ismertetek. A környezettanulmányok közös jellemzője, hogy a terhelt végzettségét, családi állapotát, anyagi helyzetét, iskolai végzettségét és pártállását állapították meg.

Például a Demeter János András ügyében készített Környezettanulmány tartalmazza ezeket az elemeket „(...) *a nevezett munkáscsaládból származik. Szülei 1966-ban kötöttek házasságot Oroszlányban. Apja ugyanott az Erőműnél dolgozott karbantartó lakatosként. Párttag és munkásör volt. Anyja segédmunkásként dolgozott. (...) Családjával nem törődött. Ebből adódóan 1971-ben elváltak. (...) A környezetelt²⁴ magatartásban 1970-80-ban állt be lényeges negatív változás. Anyjával szemben egyre inkább durva, követelőző lett. Anyját rábírta, hogy vegyen neki egy magnókészüléket. Ettől kezdve érdeklődött erőteljesen a külföldi ifjúsági zenekari együttesek zeneszámai iránt és külsőségükben is igyekezett őket utánozni. (...) Fő érdeklődése a pankos irányzatú zenekari együttesek zenéje és külső megnyilvánulásaira terjed ki.*” (ÁBTL 3.1.9. V-164148/120)

Ugyanezek az elemek jelennek meg például a Kémeri Attila és társai ügyében, Kőhalmi Zoltánról készített környezettanulmányban is „*a nevezett munkáscsaládból származik, testileg és értelmileg fejlett. Szülei együtt élnek, büntetlen előéletűek, pártonkívüliek, szakszervezeti tagok. (...) Az általános iskola utolsó évében magatartása megváltozott, fegyelmezetlen volt, nem tanult, így az általános iskolát 2,8-es eredménnyel fejezte be. Az általános iskola befejezése után súlyos magatartásbeli problémák jelentkeztek. (...) Az iparitanuló intézetben hamar kitűnt társai közül, agresszív, fegyelmezetlen magatartásával. A tanárokat több esetben provokálta, amiért intőt és megrovást is kapott. (...) A második tanév kezdetén kivágott horogkeresztet csempészt az írásvetítőre. Beszélgetés alkalmával kitűnt, hogy a cigány származású személyeket megveti, elítéli. Magatartását nagyban befolyásolta, hogy olyan fiatalok körében szerzett barátokat, akik az úgynevezett »punk« kemény rock zenei irányzathoz tartoztak.*” (ÁBTL 3.1.9. V-166043/1)

A környezettanulmányokban megjelenő elemek közül kiemelném a „magatartásbeli” problémára való hivatkozást, illetve a punk irányzathoz való „kötöttséget”. A „fiatalkori

²⁴ „Környezetelt”: akiről a környezettanulmányt készítették, a környezettanulmány alanya. – A Szerző.

beilleszkedési zavarok” paradigmája alapján a fiatalok patológiájának alátámasztására ez a két elem „tökéletes” magyarázata volt.

III.3.5. Az ügyészség feladata a jogtudat formálásában

Fontosnak tartom, hogy említést tegyek az ügyészek szerepéről is. A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény (Ütv.) meghatározta, hogy a törvényesség megtartásának segítése és ellenőrzése az ügyészség szervezetének fő feladata. Az Ütv. 3. § (2) bekezdésének rendelkezése alapján

Az ügyészi tevékenység célja: más szervekkel együttműködve a szocialista törvényesség védelme, ennek keretében

d) tevékeny részvétel a törvények tiszteletére nevelésben és a jogtudat fejlesztésében.

Az idézett szakasz d) pontja kimondja, hogy a szocializmus időszakában az ügyész feladata az is, hogy a törvények tiszteletére való nevelésben és a jogtudat fejlesztésében részt vegyen. A Magyar Népköztársaság alkotmányának 51.§ (2) bekezdése alapján az ügyészség felügyeletet gyakorol a nyomozás törvényessége fölött, képviseli a vádat a bírósági eljárásban. Az Ütv. -ben nevezett jogtudat fogalmáról, a szocialista magyar társadalom punk ifjúsága kapcsán írok, melyben a punk fiatalok képezik a stigmatizált csoportokat.

A magyar társadalom jogtudatával kapcsolatban számos kutatás született, például Gajdusчек György *Jogtudat és értékvilág – mint a magyar jogrendszer környezete* című munkájában is többször hivatkozik a szocialista korszak közepe vége felé indult „függetlenedő” – az ideológiától és nyit a nyugati diszciplínák felé - kutatási irányokra és projektekre. Továbbá több, a témával foglalkozó tanulmány is megemlíti azt, hogy a szocializmus ideje alatt született tudományos megállapításokat bizonyos fenntartásokkal és kritikai szemlélettel kell kezelni, a politikai befolyásoltság miatt. *„A szűkösség ugyanis magában a vizsgált társadalmi valóságban rejlett. Abban a tényben, hogy a magyar társadalom mindvégig többé-kevésbé leszorított helyzetben volt: egy mesterségesen elszegényített, redukált társadalmi szerkezet, és egy manipulált, »rövidre zárt«, egyirányúvá tett társadalmi kommunikáció viszonyaiba kényszerítve.»* (H. Szilágyi, 2021, 30)

Gajdusчек tanulmányában a kognitív jogismeret fogalmát úgy definiálja, hogy a kognitív jogismeret vizsgálatai során arra keresik a választ, hogy az állampolgárok mit tudnak a jogról. A jogtudathoz kapcsolódó többi fogalom meghatározása nehezebb. *„A társadalom*

»gondolkodásmódja« nyilvánvalóan kihat arra, hogy a jog milyen kérdéseket, milyen irányban és főként milyen módon szabályoz, vagyis a jogrendszer megformálásának egészére, s a tudományos kutatások jelentős része is ennek az összefüggésnek a feltárására irányul.» (Gajduschek, 2016, 97-98)

Haraszi Miklós A Közellenség nevű veszprémi zenekar perével foglalkozó cikkében az ügyész perbeszédéből idéz részleteket, és „ügyészi rocktörténelemnek” nevezi a perbeszéd azon részét, ami a punk kultúra magyarországi megjelenésének történetét írja le. A szerző kiemeli, hogy a vád fontosnak tartotta, hogy a punk-pereket elválassza a korszakban gyakori egyszerű koncepciós perekétől, ugyanis a punk perek nem egyszerűen a perben részt vevő személyeknek, hanem az egész punk mozgalomnak szóltak. A zenekar összes tagját letöltendő szabadságvesztésre ítélték. *A „pórus jár IV. rendű védő elsőfokon mondott perbeszédéből tanulság helyett: »Azt mondotta az ügyész kolléga, hogy ez a mozgalom két szakaszra osztható, fejlődő-haladó meg retrográd-ellenséges-maradi, második szakaszra. Hozzánk ez a mozgalom – állítása szerint – akkor jutott el, amikor ez a második szakasz, a nem kívánatos változás állt be a mozgalomban. „Mi mindig mindenről elkésünk, mi fáradtan, messziről jövünk” – mondhatnánk Ady verse után? Nem ez a lényeg, hanem az, hogy az ügyészség álláspontja szerint ez olyan országos jelenség, amit vissza kell szorítani, tehát politika.«*” (Haraszi, 1985)

IV. Összegzés

A dolgozatban megfogalmazott összefoglaló hipotézis szerint, a szocialista korszakban az államhatalom olyan, a társadalmi kontroll fenntartására alkalmas büntetőjogi, pszichológiai-pszichiátriai és média eszközöket használt, melyek alkalmazásával a politikailag nem kívánatos személyek elszámoltatását törvényi, morális és társadalmi módokon is legitimálni tudta. A dolgozathoz készített kutatási módszer alapján három részhipotézis, melyek megvalósulása igazolja az összefoglaló hipotézist is. A hivatalos nyilvánosság aspektusával összefüggő hipotézis szerint a különböző napi-és hetilapokban megjelenő, punk ifjúsági kultúrával foglalkozó cikkekben tudatosan kívánták formálni az olvasókban (és azon keresztül a társadalomban) a punk fiatalokról kialakítandó képet, amivel politikai és társadalmi ellenséget is kreáltak belőlük, és az egész punk jelenségből. A büntetőjogi aspektussal összefüggő hipotézis, hogy a pártállam politikai elvárásai a törvényekben burkoltan jelentek meg, amik alkalmasak voltak arra, hogy a legtöbb politikailag nem kívánatos cselekményt államellenesnek és társadalomra veszélyesnek mondhassanak ki. Végül a pszichológiai-pszichiátriai aspektussal összefüggő hipotézis alapján az államhatalom a punk fiatalok rendszerellenességét (mint ifjúsági, „New Wave” irányzat képviselőit) különböző mentális betegségek meglétének igazolásával akarta magyarázni, miképp a szocializmus ellenes megnyilvánulások valószínűleg patológiás eredetűek lehetnek.

A dolgozat két fő tartalmi részre épül. Az első nagy tartalmi egység a punk kultúra elhelyezésével foglalkozik a magyarországi szocialista rendszerben. A második fő tartalmi részt pedig az általam kialakított értelmezési módszer, a politikai hatalom által gyakorolt társadalmi kontroll három fő aspektusával foglalkozik. Az első nagy tartalmi rész először a Kádár-korszak kultúrpolitikai kontextusát körvonalazza a magyarországi punk ifjúsági kultúrára vonatkozó hatás tekintetében. Melyben az Aczél György-féle „3T” kultúrpolitikára is kitekintek. Másodszor, a nyilvános és alternatív médiumokról és azoknak egymáshoz való viszonyáról írok. A pártrendszer által ellenőrzött hivatalos nyilvánosság (más elnevezéssel első nyilvánosság) a mindenki számára hozzáférhető kommunikációt közvetít, ez teszi hivatalossá. Ezzel szemben, az alternatív nyilvánosság (vagy második nyilvánosság) kommunikációja képezi a kisebb címzetti körrel rendelkező halmazt. A hivatalos nyilvánosság médiumai (például a folyóirat-, napi- és hetilapok) és az alternatív nyilvánosság médiumai (a szamizdatok, fanzine-ok) által megfogalmazott „valóságokat” vetem össze a Kádár-korszak kortárs forrásaiból. A magyarországi kultúra és közízlés formálásának egyik fontos karakterét, Erdős Pétert is megemlítem, akinek személyes érintettsége is volt az általam vizsgált egyik

punkzenekar ellen folytatott büntetőeljárásban is. Harmadszor a punk kultúra sajátos magyarországi megjelenési formájáról esik szó, melynek leírását azért tartottam fontosnak, mert a punk kultúra jellegének megértése vezet – véleményem szerint – ahhoz, hogy a pártrendszer politikai alapú viszonyulását értelmezni tudjuk.

A dolgozat második nagy tartalmi része a politikai hatalom által gyakorolt társadalmi kontrollal foglalkozik, ami további három egységre tagolódik, mely egységekben a hipotézisekben megfogalmazott három állítást támasztottam alá. Az első egységben a hivatalos nyilvánosság aspektusával kapcsolatban a hivatalos médiumokban közölt viszonyulást vizsgálom a punk jelenséghez. A hivatalos nyilvánossággal összefüggő hipotézist - a különböző napi-és hetilapokban megjelenő, punk ifjúsági kultúrával foglalkozó cikkekben tudatosan kívánták formálni az olvasókban (és azon keresztül a társadalomban) a punk fiatalokról kialakítandó képet, amivel politikai és társadalmi ellenséget is kreáltak belőlük, és az egész punk jelenségből – a fejezetrészben igazoltam. A hipotézist, egyrészt Erdős Péter Kritika című folyóiratban megjelent írásának állításával támasztottam alá, miszerint a punk és az Új Hullám kulturális irányzata a fasiszta ideológia által „fertőzött”, horogkeresztes jelképeket hordanak, a cigányok gyűlöletére uszítanak kiforrott és célzatos ideológiát követve. Másrészt példaként említem, hogy a hivatalos nyilvánosság médiumaiban országszerte, heti rendszerességgel jelentettek meg hasonló hangvételű írásokat a punk ifjúsággal kapcsolatban, melyeknek szándékosan visszatérő elemei voltak a „náci”, „fasiszta”, „sátánista” kifejezések. A felsorolt példákkal alátámasztottnak tekintem a hipotézist, és megállapítom, hogy a társadalmi kontroll médián keresztül folytatott, a fiatalok tudatos befolyásolása, csak mérsékelni és késleltetni tudta az ifjúsági kultúrák terjedését és népszerűségének növekedését Magyarországon.

A második egységben a büntetőjogi aspektussal foglalkoztam, melyben először az 1978. évi IV. törvény (továbbiakban Btk.) rendelkezéseiből Az állam elleni bűncselekmények közül az „izgatással” (148. §) és a köznyugalom elleni bűncselekmények közül a „közösség megsértésével” (269. §) foglalkoztam részletesebben. A két nevezett büntett közötti különbségtételt Hornyák Szabolcs értekezésében megfogalmazottak alapján tettem meg. A különbség a két tényállás közti jogi tárgyban való eltérésben nyilvánul meg. Másodszor, az izgatás büntettének elkövetése miatt indított büntetőeljárásokat szemléltettem az ÁBTL-ből származó példákkal. Harmadszor, a közösség megsértését megvalósító eseteket példázom, ugyancsak a levéltári kutatásokból származó példákon keresztül. Negyedszer, a Belügyminisztérium III/III. Főcsoportfőnökségének feladatáról és funkciójáról írok, aminek bemutatását azért tartottam fontosnak, mert a büntetőjogi aspektussal összefüggő hipotézisem

alátámasztásához kulcsfontosságú példának gondolom azt, hogy a BM III/III. Főcsoportfőnökségének már csak a létezése, de „belső reakciós erők” elhárítására és megfigyelésére létrehozott alosztályok és azok tevékenysége, önmagában példázzák, hogy - a pártállam politikai elvárásai a törvényekben burkoltan jelentek meg, amik alkalmasak voltak arra, hogy a legtöbb politikailag nem kívánatos cselekményt államellenesnek és társadalomra veszélyesnek mondhassanak ki - hipotézisben megállapítottak igazoltak. A hipotézis további erősítésére szolgált a hálózati (állambiztonsági) tevékenységben részt vevő informátorok tevékenységének bemutatása. Az informátorok által készített Napi Operatív Információs Jelentések közül néhányat idéztem a dolgozatban. A BM III/III. Csoportfőnökség működésének ismertetés emellett a BRFK Állambiztonsági szerveinek tevékenységét, szerepét is a levéltárból összegyűjtött példákkal szemléltettem. A harmadik egységben a pszichológiai-pszichiátriai aspektussal foglalkoztam, melyben először a politikai pszichológia fogalmát definiáltam Bodor Péter és Nyitrai-Sükösd Anikó meghatározása alapján. A politikai pszichiátria azon a ponton jelenik meg, ahol a szocialista államhatalom a tudomány helyett meghatározza azt a határvonalat a normális és patológiás között, kvázi „utasítást” ad arra, hogy az ideáltipikus „normalitás” határai hol helyezkedjenek el. A pszichológiai-pszichiátriai aspektussal összefüggő hipotézis, miszerint az államhatalom a punk fiatalok rendszerellenességét - mint ifjúsági, „New Wave” irányzat képviselőit - különböző mentális betegségek meglétének igazolásával akarta magyarázni, miképp a szocializmus ellenes megnyilvánulások valószínűleg patológiás eredetűek lehetnek, igazoltnak találtam, a fejezetrészben összegyűjtött példák és megállapítások okán. A politikai pszichológia és a pártrendszer között megállapított összefüggés a gyakorlatban a büntetőeljárások részét képező orvosszakértői véleményekben és környezettanulmányokban jelentek meg. Az levéltári kutatásaimból az orvosszakértői vélemények titkossága miatt, csak az orvosszakértő kirendeléséről szóló határozatokat és a környezettanulmányok egyes részeit tudtam csak szemléltetni, azonban úgy gondolom ezek a példák is elegendőek voltak ahhoz, hogy levonhassam a hipotézis alátámasztásához szükséges következtetéseket. A büntetőeljárások és az állam képviselőjének ellátása miatt az ügyész büntetőeljárásban betöltött szerepe miatt az Ügyészségről szóló törvényből, az ügyész feladataira vonatkozó szakaszt is idéztem. A hivatkozott törvényi szakasz ügyészi feladatként határozza meg a jogtudat formálását és a törvények betartásában való részvételt is. A fejezetben taglalt elemek együttesen kihatnak a stigmatizált csoportok jogtudatára, melyről a fejezetrész utolsó szakaszában beszélek. A stigmatizált csoportok jogtudatára vonatkozóan arra a következtetésre jutottam, hogy a stigmatizálás a szocialista pártrendszer törekvéseivel ellentétes eredményt valósított meg. Az elérni kívánt cél megghiúsult - hogy szétverik a punk

csoportosulásokat, és megakadályozzák a „nyugati” liberális ideológiákat „terjesztő” New Wave kulturális hullámot – és még jobban megerősítette és összetartóbbá, népszerűbbé tette a New Wave irányzatot a magyar szocializmus fiatalsága körében.

A dolgozatban a politikai hatalom által gyakorolt társadalmi kontroll három nevezett aspektusára vonatkozóan megfogalmazott három hipotézist igazoltam, amivel a dolgozat elején megfogalmazott összefoglaló hipotézis is igazolásra került, miszerint a szocialista korszakban az államhatalom olyan, a társadalmi kontroll fenntartására alkalmas büntetőjogi, pszichológiai-pszichiátriai és média eszközöket használt, melyek alkalmazásával a politikailag nem kívánatos személyek elszámoltatását törvényi, morális és társadalmi módokon is legitimálni tudta.

V. Bibliográfia

V.1. Monográfiák, tanulmánykötetek, doktori értekezések

(Bajomi-Lázár, 2010): Bajomi-Lázár Péter: Média és politika. Budapest, 2010, PrintX Budavár Kft.

(Hornnyák, 2010): Hornnyák Szabolcs: A köznyugalom elleni bűncselekmények. PhD értekezés. Pécs, 2010, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola

(Kiszely, 2001): Kiszely Gábor: Állambiztonság (1956-1990). Budapest, 2001, Korona Kiadó

(Kónyáné-Petrikné, 2017): Kónyáné Kutrucz Katalin – Petrikné Vámos Ida: Ügynöksorsok-Ügynök? Sorsok? A hálózati lét sokfélesége és a megismerés korlátai. Budapest, 2017, Nemzeti Emlékezet Bizottsága

(Rácz, 1989): Rácz József: Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák”. Budapest, 1989, Magyar Pszichiátriai Társaság

(Szekér, 2022): Szekér Nóra: Aki nincs ellenünk az velünk van? A kádári diktatúra értelmiségpolitikája. In: Borvendég Zsuzsanna (szerk.): Hamis gulyás. Budapest, 2022, Magyarországtudató Intézet

(Unger, 2003): Unger Gabriella: Ellenkultúra és állambiztonság. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 3. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2003-as évkönyve. Budapest, 2004, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

V.2. Tanulmányok, szakcikkek, újságcikkek

(Beszélő, 1984): Ítélet Benkő Zoltán és társai ügyében. Beszélő, 1984, Évfolyam 1, 10. szám (1984/2.), Adt. Arcanum, 600-666. o.

(Bodor-Nyitrai-Sükösd, 2009): Bodor Péter – Nyitrai – Sükösd Anikó: Politikai pszichiátria. Létezett-e Magyarországon az államszocializmus időszakában?, Élet és Irodalom, 2009, LIII. évfolyam, 30. szám, 1-5.o.

(Erdős, 1983): Erdős Péter: Felszólalás a szennyhullám ügyében. Kritika 12, 1983, 7. szám, 16-17. o.

(Gajduscek, 2016): Gajduscek György: Jogtudat és értékvilág – mint a magyar jogrendszer környezete. 2016, jog.tk.hu, 95-115. o.

(Gyulai-Lukács, 1979): Gyulai László - Lukács János: A gyűlölet évei - A ponttól az Új Hullámig. Kritika 8, 1979, 7. szám, 13-15.o.

(H. Szilágyi, 2021): H. Szilágyi István: Jogtudat-kutatások a magyar jogszociológiában a rendszerváltás előtt, Iustum Aequum Salutare, 2021, 17. évfolyam, 1. szám, 27-62. o.

(Haraszti, 1985): Haraszti Miklós: A Közellenség, Beszélő, 1985, Évfolyam 1., 12. szám (https://jog.tk.hu/uploads/files/04_Gajduscek_Gyorgy_ertekvilag.pdf)

(Kerekes, 2011): Kerekes Viktória: A társadalmi stigmatizáció vizsgálata a fiatalkorúak delikvenciája tekintetében, Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus, 2011, XXIX/2., 405-419. o.

(Klaniczay, 1984): Klaniczay Gábor: Izgatás nagy nyilvánosság előtt, csoport tagjaként, folytatólagosan... , Beszélő, 1984, Évfolyam 1, Szám 10., 43-45. o.

(M. Gy., 1987): M. Gy.: Haláltábor? – az régen volt. A sátánizmustól a neofasizmusig, Dunántúli Napló, 1987, 44. évfolyam, 270-300. szám, 236.o

(Müller, 2004): Müller Rolf: Belügyi információs jelentések, 1964–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 3. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2003-as évkönyve. Budapest, 2004, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

(Nagy, 2021): Nagy Gergely: Punkok a kommunista rendszer hálójában – A CPg-per. 30 éve szabadon.hu, 2021, (<https://www.30eveszabadon.hu/v/punkok-a-kommunista-rendszer-halojaban--a-cpg-per/>) (utolsó megtekintés: 2022.10.25.)

(Rideg-Németh, 2016): Rideg-Németh Balázs (2016): Punk perek a '80-as években. Jogi Fórum, 2016.08.14. (<https://www.jogiforum.hu/cikk/2016/08/14/punk-perek-a-80-as-evekben/>) (utolsó megtekintés: 2022.10.25.)

(Sükösd, 2012): Sükösd Miklós: A szamizdat mint tiposzféra. Földalatti nyomtatási kultúra és független politikai kommunikáció a volt szocialista országokban, Médiakutató, 2013, 2. évfolyam, 1. szám, 7-26. o.

(Vass, 2012): Vass Norbert: Boldog, szép napok Nirvániában. A megfigyelt, a láttatott és a magáról beszélő magyar punk. Kommentár, 2012, 1. sz., 60-74. o.

V.3. Jogszabályok

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1987. évi IV. törvény

A Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény

A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény

Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény

V.4. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában gyűjtött anyagok

(ÁBTL 2.7.1. BRFK-78/1983): ÁBTL 2.7.1. BRFK-78/1983 BRFK ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERV ÉRTÉKELŐ-, TÁJÉKOZTATÓ-, TITKÁRSÁGI ALOSZTÁLY. Napi operatív információs jelentés Budapest, 1983. június 03./78/.

(ÁBTL 2.7.1. BRFK-174/1986): ÁBTL 2.7.1. BRFK-174/1986. Napi operatív információs jelentés Budapest, 1986. december 23./174/1./ AK

(ÁBTL 2.7.1. BRFK-54/1988): ÁBTL 2.7.1. BRFK-54/1988. NAPI OPERATÍV INFORMÁCIÓS JELENTÉS (Budapest, 1988. március 24.)

(ÁBTL 3.1.9. V-166043/2): ÁBTL 3.1.9-V-166043/2 Kémeri Attila és társai ügyében (Vizsgálati Dosszié) – A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma (1987)

(ÁBTL 3.1.9. V-166043/1): ÁBTL 3.1.9. V-166043/1 Vizsgálati dosszié Kémeri Attila és társai ügyében (1987)

(ÁBTL 3.1.9 V-164477/1): ÁBTL-3.1.9.-V-164477/1. Vizsgálati dosszié Kiss Attila Csaba és társai ügyében. Határozat előzetes letartóztatás elrendeléséről (garázdaság vétsége). (1984)

(ÁBTL 3.1.9. V-164477/2): ÁBTL-3.1.9.-V-164477/2. Vizsgálati dosszié Kiss Attila Csaba és társai ügyében. Vádirat 363-367.o. (1984)

(ÁBTL 3.1.9. V-164155/2): ÁBTL – 3.1.9.- V-164155/2 – Vádirat. Vizsgálati dosszié Benkő Zoltán és társai ügyében (1983)

(ÁBTL 3.1.9. V-164258): ÁBTL-3.1.9. -V-164258/348-355 Vádirat – Erdős József és társai ügyében (1983)

(ÁBTL 3.1.9. V-164148): ÁBTL- 3.1.9.-V-164148 Vizsgálati dosszié – Demeter János András ügyében (1984)

(ÁBTL 2.7.1. BRFK-63/3/1983): ÁBTL 2.7.1. BRFK-63/3/1983. BRFK ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERV ÉRTÉKELŐ-, TÁJÉKOZTATÓ-, TITKÁRSÁGI ALOSZTÁLY. Kiegészítés az 1983. május 9-i 63. sz. napi információs jelentéshez

(ÁBTL 2.7.1. BRFK-30-53/9/1983.): ÁBTL 2.7.1. BRFK-30-53/9/1983. BM III. FŐCSOPRTFŐNÖKSÉG OPERATÍV KOORDINÁLÓ, ELLENŐRZŐ ÉS TITKÁRSÁGI OSZTÁLYA. Napi operatív információs jelentés. 9./

V.5. Egyéb felhasznált anyagok

(CPg-per ítélete): Dokumentum, Pesti Központi Kerületi Bíróság 1.B.21.156/1893/13. ítélete
(https://comeonpunkgroup.blog.hu/2011/06/29/a_cpg_per_itelete)

(Farkas, 2020): Farkas Ágnes: Interjú Nagy Zoltánnal, Interjú Benkő Zoltánnal.

(Kövessy, 1999): Kövessy Róbert (1999): Pol Pot megye punkjai dokumentumfilm
(<https://www.youtube.com/watch?v=3t-bZptdeao>)